

ANALIZA REVIZIJSKIH NAKNADA I NJIHOVO OBJAVLJIVANJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Perić, Hrvoje

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:348171>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**ANALIZA REVIZIJSKIH NAKNADA I NJIHOVO
OBJAVLJIVANJE U REPUBLICI HRVATSKOJ**

Mentor:

izv. prof. dr. sc. Tina Vuko

Student:

Hrvoje Perić

Split, kolovoz, 2016.

SADRŽAJ:

1	UVOD	4
1.1	Problem istraživanja	4
1.2	Predmet istraživanja	6
1.3	Ciljevi istraživanja i istraživačke hipoteze.....	7
1.4	Metode istraživanja.....	8
1.5	Struktura diplomskog rada	9
2	REVIZIJSKE NAKNADE	10
2.1	Ponuda i potražnja za revizijskim uslugama.....	10
2.1.1	Potražnja za revizijskim uslugama	11
2.1.1.1	Uvjeti koji stvaraju potražnju za revizijom	11
2.1.1.2	Teoretska objašnjenja potražnje za uslugama revizije	14
2.1.1.3	Potražnja za revizijom iz agencijske perspektive.....	17
2.1.1.4	Problemi u odnosima između dioničara, menadžera i revizora.....	18
2.1.2	Ponuda revizijskih usluga.....	19
2.2	Regulativa revizijske profesije	21
2.2.1	Tarifa revizorskih usluga	22
2.2.2	Temeljne odrednice direktive Europske unije	27
2.2.3	Regulatorni okvir obavljanja revizije u Republici Hrvatskoj	29
2.2.3.1	Zakon o reviziji	30
2.2.3.2	Zakon o računovodstvu	32
2.2.3.3	Pravilnik o strukturi i sadržaju financijskih izvještaja	34
2.3	Rezultati istraživanja determinanti revizijskih naknada u inozemstvu	35
2.4	Rezultati dosadašnjih istraživanja determinanti revizijskih naknada u Republici Hrvatskoj.....	Error! Bookmark not defined.

3 ANALIZA TRANSPARENTNOSTI I ČIMBENIKA UTJECAJA NA VISINU REVIZIJSKIH NAKNADA	40
3.1 Uzorak i metodologija istraživanja.....	40
3.2 Mjerenje i opis varijabli	40
3.3 Analiza transparentnosti poduzeća kod objavljivanja revizijskih naknada	42
3.4 Analiza čimbenika utjecajaču na visinu revizijskih naknada	44
3.5 Usporedba rezultata istraživanja s rezultatima prethodnih istraživanja	51
4 ZAKLJUČAK.....	54
SAŽETAK.....	55
SUMMARY	56
POPIS SLIKA, TABLICA I GRAFIKONA.....	57
LITERATURA	59

1 UVOD

1.1 PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Uobičajeno se ističe da je tržište vrlo objektivan instrumentarij koji ne oprašta pogrešne poslovne odluke. Naime, svaka moguća pogrešna poslovna odluka ima svoju "cijenu" koja se na tržištu mora platiti. Upravo zbog toga, da bi se izbjegle pogrešne poslovne odluke, upravljanje mora biti utemeljeno u realnim i objektivnim, tj. istinitim i fer informacijama. U kontekstu tih informacija potrebno je istaknuti da vrlo značajno mjesto pripada računovodstvenim, tj. financijskim informacijama sadržanim u financijskim izvještajima. Isticanjem realnosti i objektivnosti informacija, u razmatranje se implicitno uvodi problematika revizije.¹

Politika određivanja i reguliranja revizorskih naknada dugogodišnja je i uvijek aktualna problematika, kako s regulativnog, odnosno stručnog tako i sa znanstvenog aspekta. Politika određivanja revizorskih naknada ima brojne implikacije na kvalitetu pruženih revizorskih usluga, razinu cjenovne konkurencije na tržištu revizorskih usluga, troškove obveznika revizorskih usluga, mogućnosti nadoknade štete u slučaju sudskog spora protiv revizora i sl.

Cijena revizorskih usluga na globalnoj razini u posljednjih je nekoliko desetljeća bila veoma volatilna. Nakon udruživanja velikih revizorskih društava i smanjivanja njihovog broja s Velike osmorice (tzv. „Big 8“) na Veliku petorku, prirodno je uslijedilo povećanje razine cijena revizorskih usluga. Usporedno s pružanjem usluga revizije, revizorska su društva sve veći naglasak stavljala na nerevizorske usluge pa su cijene usluga revizije opale, ali su u konačnici revizorska društva uprihodovala veće iznose. Globalno poznat slučaj Enrona rezultirao je propašću jednog od pet najvećih revizorskih društava (Arthur Andersen), a to je fokus investicijske javnosti usmjerilo na kvalitetu financijskog izvještavanja i rezultiralo je povećanjem cijena revizorskih usluga zbog intenzivnijih angažmana revizora.²

Prilikom analiziranja tržišta revizorskih usluga i naknada u Republici Hrvatskoj postoje različite poteškoće koje proizlaze iz značajnih ograničenja glede dostupnosti podataka i

¹ Sever Mališ, S., Tušek, B., Žager, L. (2012): Revizija – načela, standardi, postupci, Hrvatska zajednica računovođa i računovodstvenih djelatnika, Zagreb, str. 31.

² Zenzerović, R. (2012): Je li nam potrebna tarifa revizijskih usluga-osvrt na postojeće stanje i perspektive u budućnosti. Ekonomski pregled, 62(12), str. 711.

transparentnosti tržišta. Iako je situacija u pogledu regulacije objavljivanja i prakse objavljivanja revizorskih naknada u Hrvatskoj danas puno bolja nego ranije³, još uvijek postoji visok stupanj netransparentnosti na tržištu revizorskih usluga te je nedovoljno istraženo koji čimbenici utječu na visinu formiranja revizorskih naknada u Republici Hrvatskoj. I dok u razvijenim ekonomijama postoje brojna istraživanja koja se bave problematikom određivanja revizorskih naknada⁴, slična istraživanja su iznimno rijetka u tranzicijskim zemljama kao što je Hrvatska.

Prvi Zakon o reviziji u Republici Hrvatskoj usvojen je 23. prosinca 1992. i stupio je na snagu 1. siječnja 1993. godine. Sa stajališta definiranja revizorske naknade relevantan je bio članak 9. kojim je određeno da se za reviziju plaća naknada koja se utvrđuje ugovorom. Gotovo 13 godina poslije, odnosno 29. studenog 2005. usvojen je novi Zakon o reviziji koji je regulirao niz otvorenih problema i kojim se još uvijek nastoje riješiti neki stari i određeni novonastali problemi. Tim zakonom po prvi put se definirala tarifa revizorskih usluga u RH za čije objavljivanje je bila odgovorna Hrvatska revizorska komora. Prva tarifa službeno stupa na snagu sredinom 2006., a samo godinu dana nakon stupanja na snagu zbog pritiska korisnika revizije i usklađivanja s novom 8. Direktivom Europske unije (2006/43/EC) doživjela je značajne promjene. Protekom nešto više od godine dana nova tarifa je u potpunosti stavljena van snage. Nakon određenog razdoblja neregulacije visine i objavljivanja revizorske naknade 28. siječnja 2009. izmjenama i dopunama Pravilnika o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja⁵ obveznici revizije u svojim bilješkama uz financijske izvještaje moraju navesti kolika je visina revizorske naknade.⁶

Temeljem iznesene problematike i problema istraživanja mogu se postaviti sljedeća istraživačka pitanja:

- ❖ Kakva je razina transparentnosti po pitanju objave revizorskih naknada u Republici Hrvatskoj?
- ❖ Koji čimbenici koji se odnose i na karakteristike revidiranog klijenta i karakteristike revizorskog društva utječu na visinu revizorskih naknada?

³ Vidjeti primjerice Zenzerović (2012).

⁴ Primjerice: Chan, P., Ezzamel, M., Gwilliam, D. (1993), Pong, C. M., Whittington, G. (1994), Hay D. C., Knechel W. R., Wong N. (2006), Thinggaard, F., Kiertzner, L. (2008), Pasiouras, F., Gaganis, C., Tsaklanganos, A. (2003).

⁵ Narodne novine, (2009): Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 12.

⁶ Zenzerović, R., op.cit., str. 712. i 715.

- ❖ Kakva je praksa objavljivanja revizorskih naknada u Republici Hrvatskoj u odnosu na ostale zemlje članice Europske unije?

Ovim istraživanjem nastojat će se odgovoriti na postavljena pitanja te predvidjeti buduće perspektive razvoja revizorske profesije u pogledu politike i prakse određivanja revizorskih naknada.

1.2 PREDMET ISTRAŽIVANJA

Tema ovog rada je analiza transparentnosti objave revizorskih naknada u financijskim izvještajima i utjecaj različitih teorijski utemeljenih i potencijalno značajnih čimbenika na visinu revizorskih naknada. Istraživanje je provedeno na uzorku poduzeća koja su listala na Zagrebačkoj burzi u razdoblju od 2013. do 2014. godine.

U teorijskom dijelu rada analizirana je ponuda i potražnja za revizorskim uslugama u kontekstu određivanja revizorskih naknada te način njihove regulacije u svijetu i Republici Hrvatskoj. U tom kontekstu, analizirani su i rezultati prethodnih istraživanja o čimbenicima utjecaja na visinu revizorskih naknada.

U empirijskom dijelu rada naglasak je stavljen na analizu prikupljenih podataka sa Zagrebačke burze. Analizirano je koliko se revidiranih poduzeća pridržava propisane obveze objavljivanja visine revizijskih naknada. Na temelju objavljenih naknada analizirano je koji su najvažniji čimbenici utjecaja na visinu naknade. Nakon provedenih analiza doneseni su zaključci o rezultatima provedenog istraživanja te su sagledane buduće perspektive revizorske profesije u kontekstu politike određivanja revizorskih naknada u Republici Hrvatskoj.

1.3 CILJEVI ISTRAŽIVANJA I ISTRAŽIVAČKE HIPOTEZE

Na temelju prezentiranog problema i predmeta istraživanja, ciljevi koji se žele postići ovim istraživanjem su sljedeći:

- Utvrditi razinu transparentnosti objavljivanja revizijskih naknada u RH,
- Analizirati i utvrditi utjecaj određenih varijabli koje se odnose na karakteristike revidiranog subjekta (veličina klijenta, vrsta vlasništva, profitabilnost, zaduženost, inherentni rizik, računovodstvene obračunske veličine) na visinu revizijskih naknada.
- Analizirati i utvrditi utjecaj određenih varijabli koje se odnose na karakteristike revizijskog društva (veličina, odnosno reputacija revizijskog društva) na visinu revizijskih naknada;
- Na temelju dobivenih rezultata istraživanja i usporedbom s rezultatima sličnih istraživanja zaključiti o stanju i perspektivama politike i regulacije revizijskih naknada.

Na temelju opisanog problema i predmeta istraživanja te utvrđenim ciljevima istraživanja, postavljene su hipoteze koje će se istraživanjem prihvatiti ili odbaciti:

H1 - Postoji niska razina transparentnosti u pogledu objavljivanja revizijskih naknada u Republici Hrvatskoj.

Objavljivanje revizijskih naknada propisano je Pravilnikom o strukturi i sadržaju financijskih izvještaja, ali s obzirom na činjenicu da kazne nisu propisane i da je visina naknade predmet dogovora revizora i revidiranog poduzeća one će rijetko biti objavljene.

H2 – Reputacija revizorskog društva pozitivno utječe na visinu revizijskih naknada.

„Velika četvorka“ imaju međunarodnu reputaciju pa njihova reputacija može pozitivno utjecati na visinu objavljivanja revizijskih naknada. Također, s obzirom na to da „Velika četvorka“ većinom obavlja reviziju kod onih poduzeća kod kojih je opseg revizijskog posla veći i zahtjeva veću angažiranost i veći broj sudionika za očekivati je da i naknade za obavljanje te revizije budu veće.

H3 – Negativni poslovni rezultat, zaduženost, razina računovodstvenih obračunskih veličina, veličina revidiranog društva i razina inherentnog rizika pozitivno utječu na visinu revizijske naknade, a profitabilnost i vrsta vlasništva negativno utječu na visinu revizijskih naknada.

Visina revizijske naknade predmet je dogovora između zainteresiranih strana. Budući da se revizija provodi na temelju procjene revizijskog rizika, okolnosti i stavke koje povećavaju rizik pogrešnog financijskog prikazivanja zahtijevat će veći revizijski trud, a samim time i više naknade. Stoga se očekuje da negativni poslovni rezultat, veća zaduženost i veći udio računovodstvenih obračunskih stavki, tj. stavki koje su podložne subjektivnim procjenama utječu na povećanje revizijskog rizika i naknada. Također, pretpostavlja se da ako je poduzeće veće i ima veći udio stavki koje je složenije za revidirati (kratkotrajna potraživanja i zalihe) to povećava inherentni rizik i zahtjeva i veći opseg revizijskih aktivnosti te je logično posljedično očekivati više naknade. S druge strane, profitabilnost i državno vlasništvo negativno djeluju na visinu revizijskih naknada jer veća profitabilnost odražava manju izloženost revizora gubicima, a državno vlasništvo pretpostavlja potrebu racionalizacije troškova s obzirom na politički utjecaj kao i financijsku sigurnost s obzirom na praksu države u pogledu servisiranja dugova.

1.4 METODE ISTRAŽIVANJA

Za potrebe analiziranja i obrade podataka, kako bi se kvalitetno provelo istraživanje u skladu s postavljenim hipotezama, korištene su sljedeće metode:⁷

- ❖ Metoda prikupljanja podataka – većina potrebnih podataka biti će prikupljena putem Internet pretraživanja;
- ❖ Metoda eksplanacije – objašnjavanje osnovnih pojmova i relacija vezanih uz istraživanje;
- ❖ Metoda analize – pomoću ove metode će se obrađivati prikupljeni podaci, prvenstveno raščlanjivanjem financijskih izvještaja na jednostavnije sastavne dijelove;
- ❖ Induktivna metoda – preko analize pojedinačnih podataka dolazi se do općih zaključaka;

⁷ Verčić Tkalac, A., Sinčić Ćorić, D., Pološki Vokić, N. (2011): „Priručnik za metodologiju istraživačkog rada u društvenim istraživanjima“, M.E.P. d.o.o., Zagreb.

- ❖ Metoda deskripcije – jednostavno opisivanje činjenica, procesa i predmeta;
- ❖ Odabrane statističke metode – podaci će biti obrađeni pomoću statističkog programa SPSS te primjenom Microsoft Office Excela.

1.5 STRUKTURA DIPLOMSKOG RADA

Diplomski rad je podijeljen na četiri dijela koja uključuju uvodni dio, teorijsku i empirijsku analizu zadane teme te zaključak.

U uvodnom dijelu definiran je problem i predmet istraživanja. Postavljene su istraživačke hipoteze uz definiranje istraživačkih metoda i ciljeva koji se nastoje ostvariti istraživanjem. Na samom kraju definirana je struktura diplomskog rada.

U drugom dijelu analizirana je zadana tema s njenog teorijskog aspekta, ponajprije s aspekta ponude i potražnje za revizijom kao temeljnih determinanti u određivanju revizijske naknade. Analiziran je i zakonodavni okvir drugih zemalja za područje revizije kao i način reguliranja visine i obveze objavljivanja revizorskih naknada te je prikazana dosadašnja regulacija u Republici Hrvatskoj po pitanju visine i obveze objavljivanja revizorskih naknada. Na kraju ovog poglavlja, prikazana su i analizirana dosadašnja relevantna istraživanja u zemlji i inozemstvu sa svrhom definiranja determinanti utjecaja na visinu revizorskih naknada.

U trećem dijelu objašnjen je način prikupljanja podataka za istraživanje, izvedeni su pokazatelji, odnosno varijable na temelju tih podataka te je prikazana njihova deskriptivna statistika. Nakon toga provedeno je testiranje hipoteza. Analizom dobivenih rezultata i usporedbom s rezultatima dosadašnjih istraživanja utvrđene su sličnosti i razlike u visini revizijskih naknada kao i čimbenicima utjecaja na visinu naknada ovisno o regulaciji revizijske profesije. U konačnici, sagledan je utjecaj promjena zakonodavnog okvira na valorizaciju revizijske profesije očitovane kroz visinu i objavljivanje revizorskih naknada.

U posljednjem dijelu donesen je zaključak o provedenom istraživanju i rezultatima proizašlim iz njega.

2 REVIZIJSKE NAKNADE

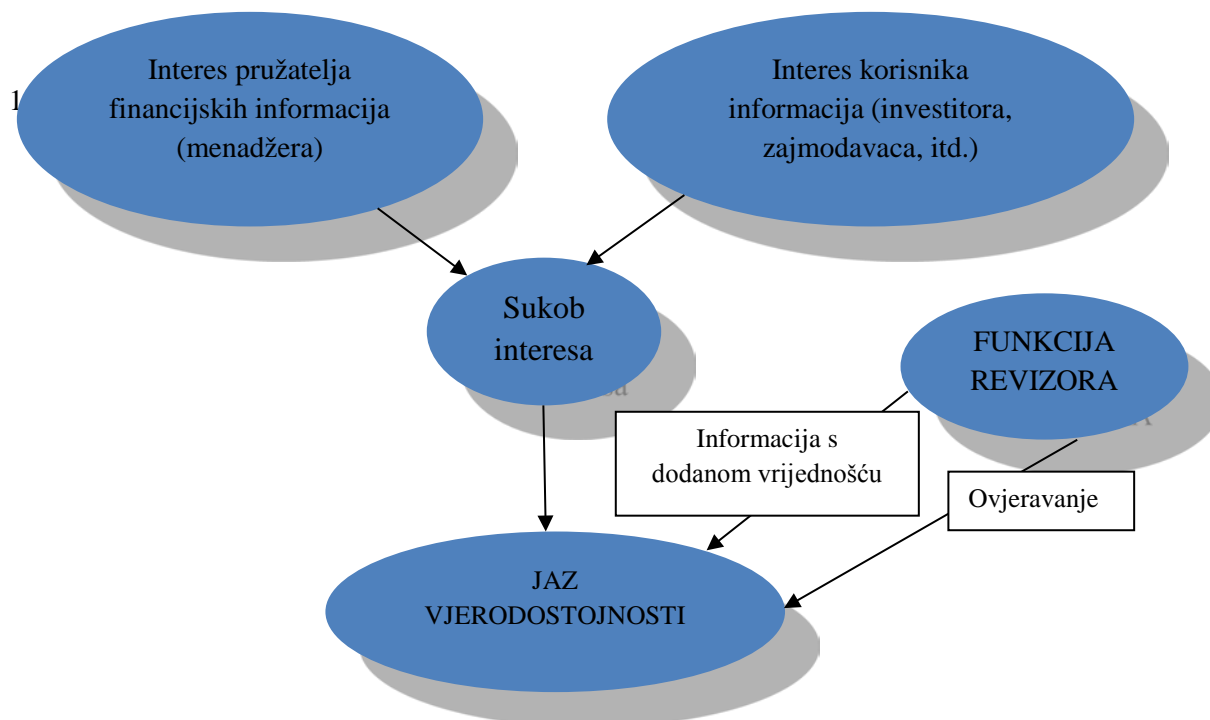
2.1 PONUDA I POTRAŽNJA ZA REVIZIJSKIM USLUGAMA

Financijski izvještaji osnovni su instrument komunikacije između menadžera i vlasnika odnosno nositelja odvojenih funkcija upravljanja i vlasništva. Temeljni problem koji se pojavljuje odvajanjem tih dviju funkcija je *asimetrija informacija*.⁸ Naime, odvajanjem ovih dviju funkcija vlasnici više nisu u mogućnosti adekvatno nadzirati i kontrolirati rad menadžera koji svojim politikama mogu utjecati na način prikazivanja financijskih izvještaja. Dakle, sastavljanje i objavljivanje financijskih izvještaja pojedinog društva primarna je odgovornost menadžmenta tog društva čiji ugovor može sadržavati propisane naknade temeljene na visini pojedinih stavki financijskih izvještaja. Samim time menadžment kao dobavljač i korisnik informacija iz financijskih izvještaja potaknut ugovornim odredbama koje mu omogućuju određene naknade ima motiv za izbor onih politika koje će mu u konačnici donijeti propisane bonuse. Iz tog razloga vlasnici (dioničari) imaju potrebu za neovisnom i stručnom provjerom i analizom financijskih izvještaja čime se u problematiku odnosa ponude i potražnje za informacijama iz financijskih izvještaja uvodi revizija.

Revizijom financijskih izvještaja objavljene informacije u tim izvještajima dobivaju potvrdu kvalitete, objektivnosti i istinitosti premda je u današnje vrijeme revizorska profesija izložena nerealnim očekivanjima od strane korisnika financijskih izvještaja. S obzirom na korporativne prijekove u društvima koja su prethodno bila predmetom revizije izražena je sumnja u korisnost i svrsishodnost revizijske profesije. U svakom slučaju informacije proizašle iz revidiranih financijskih izvještaja pouzdanije su za korištenje od strane investitora i ostalih zainteresiranih skupina (zaposlenika, institucija koje daju zajmove, regulatornih agencija, tržišta vrijednosnih papira, menadžmenta, itd.) nego da postupak revizije nije proveden čime se pridonosi rješavanju problema jaza vjerodostojnosti. Slika 1 prikazuje značaj uloge revizora između menadžera i dioničara u postupku financijskog izvještavanja.⁹

⁸ Asimetrija informacija – veća dostupnost informacija neposrednim kreatorima (menadžmentu) u odnosu na manje obaviještene investitore i ostale korisnike.

⁹ Soltani, B. (2009): Revizija, Međunarodni pristup, MATE d.o.o. Zagreb, str. 30-46.

Slika 1: Funkcija revizora kao čimbenika s dodanom vrijednošću u korporativnom financijskom izvještavanju

Izvor: Soltani, B. (2009): Revizija, Međunarodni pristup, MATE d.o.o. Zagreb, str. 30.

2.1.1 POTRAŽNJA ZA REVIZIJSKIM USLUGAMA

Potražnja za revizijom proizlazi iz potrebe za nadzorom rada menadžmenta kojim će se osigurati učinkovito funkcioniranje tržišta i alokacija resursa. Naime, funkcija revizora jest pružanje provjerenih informacija, inače dostupnih dobro obaviještenom menadžmentu, primarno lošije obaviještenim investitorima čiji interes za potvrdom točnosti informacija iz financijskih izvještaja stvara podlogu potražnje za revizijom.¹⁰

2.1.1.1 UVJETI KOJI STVARAJU POTRAŽNJU ZA REVIZIJOM

Potražnja za funkcijom revizije postoji u procesu komunikacije računovodstvenih informacija u kojem se informacije prenose do zainteresiranih stranaka i potencijalnih korisnika. Potreba za neovisnom trećom strankom koja će utvrditi stupanj usklađenosti između tvrdnji menadžmenta i kriterija korisnika rezultat je četiri uvjeta, a to su:¹¹

- ❖ *sukob interesa,*
- ❖ *posljedice,*

¹⁰ Soltani, B., op. cit., str. 33.

¹¹ Soltani, B., op. cit., str. 46.

- ❖ *složenost* i
- ❖ *udaljenost*.

Ova četiri uvjeta osnovan su razlog izražene potražnje za eksternom revizijom.

SUKOB INTERESA

Menadžment poduzeća kao dobavljač i korisnik informacija iz financijskih izvještaja ključan je čimbenik donošenja odluka i izbora metode izvještavanja. S obzirom na to menadžer svojim odlukama može utjecati na konačan iznos pojedinih stavki financijskih izvještaja koje mu prema ugovoru donose određene bonuse. Najčešći kriterij isplata bonusa menadžerima su zarada po dionici i likvidnost kojima se može manipulirati kako bi se kratkoročno postigli željeni rezultati što bi moglo rezultirati dugoročno štetnim posljedicama za društvo (npr. ne plaćanje računa dobavljača povećava likvidnost, a dugoročno može rezultirati gubitkom dobavljača). Na taj način menadžer namjerno kreira pristrane informacije u svrhu postizanja osobne koristi.

U drugom slučaju menadžer može nenamjerno kreirati pristrane informacije kojima zadovoljava potrebe svog društva zanemarujući potrebe druge zainteresirane skupine. Primjerice, prilikom zaduživanja kod banaka društva moraju zadovoljavati određene kriterije zaduženosti kojima potvrđuju sposobnost servisiranja svojih obveza. U tom slučaju menadžer svojim raspoloživim metodama kreira povoljne informacije koje će omogućiti poduzeću da u konačnici uspije ostvariti svoje ciljeve o zaduženju zanemarujući pritom rizike kojima se izlaže druga strana odobravajući kredite na osnovu pristranih informacija o poslovanju tog društva.

Zbog svega navedenog izražena je potražnja za neovisnim nadzorom od strane eksternog revizora kako bi se otklonila mogućnost prikazivanja pristranih informacija odnosno smanjila asimetrija informacija između kreatora i dobavljača informacija iz financijskih izvještaja.¹²

¹² Soltani, B., op. cit., str. 46. i 47.

POSLJEDICE

Potražnja za neovisnom revizijom financijskih izvještaja pojavljuje se i zbog mogućih posljedica koje nastaju objavom revizijskog mišljenja. Funkcija revizije predstavlja čimbenik ravnoteže raspoloživosti informacija između dobavljača (menadžera) i korisnika informacija financijskih izvještaja. Revizijskim postupkom smanjuje se utjecaj asimetrije informacija na donošenje poslovnih odluka. Naime, brojni se zaključci izvode i brojna se vrijednosna kretanja dionica pojedinog društva događaju kao posljedica prikazanih informacija u financijskim izvještajima. S obzirom na spomenuti utjecaj menadžmenta na prikazivanje istih korištenje neprovjerenih informacija može rezultirati donošenjem pogrešnih poslovnih odluka od strane zainteresiranih korisnika. Funkcija revizije jest provjera istinitosti i objektivnosti objavljenih financijskih izvještaja, a konačno revizijsko mišljenje osim što smanjuje asimetriju informacija posljedično ima utjecaj i na cijene dionica tog društva što predstavlja tipičan primjer ekonomskih posljedica revizijskog mišljenja. Također, ukoliko objava revizorskog mišljenja rezultira povećanim opsegom trgovanja pojedinim dionicama može se zaključiti kako ono, donoseći nove informacije korisnicima financijskih izvještaja, ima određene ekonomske posljedice.¹³

SLOŽENOST

Razvojem tržišta kapitala na kojima se korisnici pri trgovini dionicama i drugim vrijednosnim papirima koriste financijskim izvještajima svjedoci smo kako se zbog rastućih potreba za informacijama zakonskim regulativama sve više propisuje objavljivanje dodatnih izvještaja ili se kroz postojeća propisuje detaljnija analiza. Posljedično, financijski izvještaji postaju sve složeniji i kompliciraniji za razumijevanje, a od korisnika se zahtijeva određena razina stručnosti i poznavanja informacijskog sustava korištenog pri izradi financijskih izvještaja. U tom slučaju posebno je izražena potražnja za revizijom s obzirom na nemogućnost pojedinih korisnika financijskih izvještaja da samostalnom analizom otkriju pogreške koje mogu imati značajan utjecaj na donošenje poslovnih odluka.¹⁴

¹³ Soltani, B., op. cit., str. 47. i 48.

¹⁴ Soltani, B., op. cit., str. 48. i 49.

UDALJENOST

Odvajanjem funkcija vlasništva i upravljanja korisnici finansijskih izvještaja često nemaju mogućnost utjecaja na oblik i način izvještavanja pojedinog društva što može dovesti do udaljenosti koju karakterizira fizičko odvajanje, vremenska ograničenja ili troškovna ograničenja. Naime, korisnicima finansijskih izvještaja često je institucionalno ili zakonski onemogućen pristup informacijama o poslovanju poduzeća dok su vremenski ili troškovno ograničeni da postupak revizije obave sami čak i kada im je pristup omogućen. Bez obzira na navedena ograničenja korisnici informacija iz finansijskih izvještaja motivirani su da se kvalitetno informiraju pri donošenju poslovnih odluka zbog čega nastaje potreba za uslugama neovisne treće strane odnosno neovisnog revizora.¹⁵

2.1.1.2 TEORETSKA OBJAŠNJENJA POTRAŽNJE ZA USLUGAMA REVIZIJE

Revizija finansijskih izvještaja predstavlja čimbenik ravnoteže u odnosima ponude i potražnje za informacijama iz finansijskih izvještaja koji omogućuje korisnicima da s većom sigurnošću u istinitost i fer prikazivanje donose poslovne odluke. Do današnjeg dana revizorska profesija nije doživjela potpunu afirmaciju i valorizaciju od strane društva dijelom i iz razloga što su ne tako davno velike korporativne afere onih društava koja su bila predmetom revizija poljuljale vjeru u sposobnost revizijske profesije da otkloni mogućnost nastanka značajnih manipulacija. Veće će razumijevanje revizijske discipline postojati kada se analiza potražnje za uslugama revizije uskladi s karakteristikama ponude funkcije revizije, uključujući posebne i sofisticirane tehnike.

Teoretsko objašnjenje potražnje za revizijom počiva na razmatranju sljedeće četiri hipoteze:¹⁶

- ❖ hipoteza *upravljanja (nadziranja)*,
- ❖ hipoteza *informacije (ili korisnost odluke)*,
- ❖ hipoteza *osiguranja*,
- ❖ hipoteza *opravdanosti*.

¹⁵ Soltani, B., op. cit., str. 49.

¹⁶ Soltani, B., op. cit., str. 50.

HIPOTEZA UPRAVLJANJA (NADZIRANJA)

Hipoteza da računovodstvo i revizija ispunjavaju ulogu u financijskim ugovorima i nadziranju ugovora naziva se koncepcijom upravljanja i nadziranja. Temelj razvoja hipoteze upravljanja proizlazi iz agencijskog odnosa principala (vlasnika) i agenta (menadžera). Naime, vlasnici angažiraju menadžera da u ime i za račun vlasnika upravlja određenim društvom kao odgovorni poduzetnik. S obzirom da se menadžer u pojedinim situacijama pri donošenju poslovnih odluka nalazi pred mogućim sukobom interesa nastaje potražnja za neovisnom vanjskom kontrolom koja će verificirati financijske izvještaje i potvrditi da su odluke donesene u korist revidiranog društva. Zapravo, menadžment revizijom želi ovjeriti vjerodostojnost prikazanih financijskih izvještaja kako bi uvjerio principale (vlasnike) kako su njegove odluke donesene u skladu s potrebama razvoja poduzeća. Prilikom smanjenja agencijskih troškova vlasnici se mogu odlučiti za različite mjere povećanog nadzora rada menadžmenta kao što su:¹⁷

- ❖ poboljšanje *internih kontrola*,
- ❖ *neovisna revizija*,
- ❖ *motivacija menadžmenta*.

Funkcija revizije kao instrument nadzora ne može u potpunosti ukloniti problem asimetrije informacija, ali može doprinijeti smanjenju nepovjerenja od strane korisnika prema objavljenim informacijama od strane menadžmenta.

HIPOTEZA INFORMACIJE

Hipotezom informacije odnos principala i agenata promatra se s pozicije principala koji potražuju informacije o sadašnjim i budućim novčanim tijekovima te o tržišnoj vrijednosti imovine i obveza. Ovom se hipotezom dodjeljuje značajna uloga revizorima kao korektorima podataka navedenih u financijskim izvještajima. Naime, revizija ima informativnu ulogu unapređenja objavljenih financijskih izvještaja odnosno pomaže sadašnjim i potencijalnim investitorima pri donošenju poslovnih odluka čak i ako se radi samo o potvrđivanju trenutnog stanja. U svakom slučaju postupkom revizije smanjuje se neizvjesnost povezana s financijskim izvještajima, a samim time i komponenta rizika je manja pri donošenju odluka. Smanjenjem asimetrije informacija između menadžmenta i zainteresiranih korisnika veća je

¹⁷ Soltani, B., op. cit., str. 50. i 51.

mogućnost kvalitetnije i objektivnije procjene budućih novčanih tijekova i vrijednosti imovine pojedinog društva čime je podloga za donošenje kvalitetnih poslovnih odluka fer i objektivna.¹⁸

HIPOTEZA OSIGURANJA

Kao posljedica velikih korporativnih manipulacija posljednjih godina, a koje su posljedično rezultirale nesposobnošću revizorske profesije da adekvatno odgovori zahtjevima tržišta u pogledu nadzora poslovanja zakonodavne vlasti definirale su ulogu revizora kao jamca za mišljenje o pojedinim stavkama financijskih izvještaja. Kod hipoteze osiguranja regulatorne i vladine agencije traže od revizora da korisnicima financijskih izvještaja pruže zaštitu prilikom korištenja revidiranih financijskih izvještaja čime se potencira revizorova odgovornost i potreba za osiguranjem od potencijalnih pogrešaka pri reviziji. Naime, revizor kao posrednik između informacijski različito obaviještenih stranaka (investitora i menadžmenta) pruža uvjerenje primarno investitorima o vjerodostojnosti prikazanih informacija u objavljenim financijskim izvještajima. Visina osiguranja za potrebe nadoknade štete u slučaju gubitaka koju je revizor dužan osigurati jasan je pokazatelj eventualnog rizika pogrešnog prikazivanja. Na taj način se nastoji povratiti izgubljeno povjerenje u revizijsku profesiju, ali i naglasiti potrebna stručnost, kompetentnost, iskustvo i neovisnost koje je potrebno uzeti u obzir prilikom izbora revizora. Kontinuirana edukacija revizora smanjuje mogućnost nastanka manipulativnih radnji koje neće biti prepoznate čime se nastoji spriječiti sudske sporove kojima bi se ionako poljuljano povjerenje u revizijsku profesiju još više narušilo i nepovratno izgubilo. Odgovor revizora na navedena zakonska rješenja je povećanje revizijskih naknada na razinu iznad zahtijevane zaštite od financijskih gubitaka što predstavlja još jednu komponentu koju revizor mora uzeti u obzir prilikom donošenja odluke o visini revizijskih naknada, a čime se trošak osiguranja prebacuje na klijenta.¹⁹

HIPOTEZA OPRAVDANOSTI

Hipoteza opravdanosti predlaže da će klijenti tražiti revizore kako bi potvrdili svoju poziciju lobiranja kod stvaratelja politika kao što su regulatorne agencije i računovodstvena tijela koja postavljaju standarde. U tom kontekstu iznimno važan čimbenik je politički proces i utjecaj profesionalnih osoba koje imaju mogućnost i sposobnost mijenjanja zakonskih odredbi

¹⁸ Soltani, B., op. cit., str. 51. i 52.

¹⁹ Soltani, B., op. cit., str. 52-54.

kojima se utječe na funkcioniranje svakog društva. Potražnja za revizijom nastaje onog trenutka kada se želi osnažiti pregovaračka pozicija odnosno kada se želi provjerenim informacijama lobirati za određene izmjene zakonskih ili računovodstvenih propisa. Ova je hipoteza izravno povezana s hipotezom upravljanja u okviru agencijske teorije. Naime, zadatak menadžmenta je donošenje poslovnih odluka koje će omogućiti rast, razvoj, profitabilnost ili druge postavljene ciljeve za društvo. U slučaju da će promjene u računovodstvenim propisima rezultirati direktnim utjecajem na perspektive poduzeća u budućnosti klijent će imati izraženu potrebu za lobiranjem kod kreatora tih promjena.²⁰

2.1.1.3 POTRAŽNJA ZA REVIZIJOM IZ AGENCIJSKE PERSPEKTIVE

Agencijski problem nastaje onda kada menadžer (agent) ima pristup i kontrolu nad informacijama važnim za poslovanje poduzeća, a koje su principalima (dioničarima) dostupne putem finansijskih izvještaja. Tu nastaje asimetrija informacija čiji utjecaj se nastoji ublažiti (ne može se u potpunosti ukloniti) angažiranjem neovisnog revizora. Potražnja za revizijom u tom slučaju nastaje zbog potrebe vlasnika da provjere aktivnosti menadžmenta koji u nedostatku kontrolnih mehanizama može imati motiv da usmjeri donošenje odluka ka povećanju vlastitog bogatstva. S obzirom na činjenicu da se menadžerski ugovori nerijetko definiraju na temelju visine pojedinih stavki finansijskih izvještaja menadžer ima motiv da ostvari navedene pokazatelje iz ugovora kako bi si osigurao povećanje osobnog bogatstva.

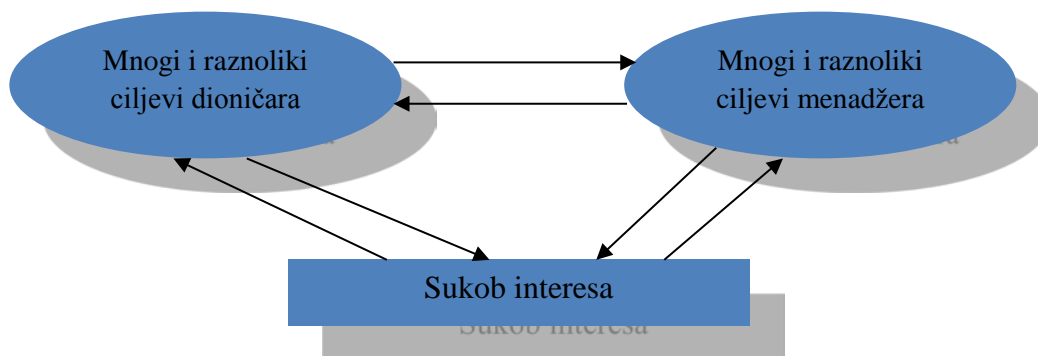
Iako u poduzećima postoje sustavi internih kontrola i interne revizije izražena je potreba za vanjskim i neovisnim nadzorom koji će potvrditi istinitost i objektivnost prikazanih finansijskih izvještaja. Naime, sustav funkcioniranja pojedinog poduzeća počiva na kompromisu interesa između vlasnika i menadžera. U slučaju da obje strane žele maksimalizirati svoje koristi menadžer koji je u poziciji odlučivanja neće uvijek djelovati u korist vlasnika i samim time izražena je potreba za revizorom koji će svojom aktivnošću vratiti informacijsku ravnotežu koja će posljedično rezultirati kompromisnim interesima principala i agenata.²¹

²⁰ Soltani, B., op. cit., str. 54. i 55.

²¹ Soltani, B., op. cit., str. 55. i 56.

2.1.1.4 PROBLEMI U ODNOSIMA IZMEĐU DIONIČARA, MENADŽERA I REVIZORA

Tri glavna problema mogu nastati u agencijskoj situaciji u kojoj dioničari imaju ulogu vlasnika ili principala, menadžment ima ulogu agenta, a eksterni revizori imaju ulogu nadziranja te pružaju usluge u korist vlasnika. Ti problemi većinom nastaju zbog sukoba interesa između dioničara i menadžera u agencijskom odnosu što je prikazano Slikom 2.

Slika 2: Sukob interesa između dioničara i menadžera

Izvor: Soltani, B. (2009): Revizija, Međunarodni pristup, MATE d.o.o. Zagreb, str. 56.

Problemi koji nastaju u ovim odnosima su sljedeći:²²

- ❖ problem *nepravilnog izbora* – vlasnik prilikom odabira menadžera može se pouzdati samo u njegovu tvrdnju o sposobnostima koje posjeduje, a što može biti potkrijepljeno pogrešnim signalima kao što je članstvo u pojedinim organizacijama.
- ❖ problem *moralnog hazarda* – ukoliko vlasnici (principali) nisu u mogućnosti nadzirati rad menadžera (angažiranog agenta) ostavlja se prostor menadžeru da svoje odluke usmjeri povećanju vlastitog bogatstva koje proizlazi iz pogrešnog prikazivanja značajnih stavki financijskih izvještaja.
- ❖ problem *dijeljenja rizika* – bez obzira na razinu menadžerske sposobnosti da utječe na kretanja pojedinih stavki financijskih izvještaja društvo posluje i njegovi rezultati nerijetko ovise o nekontrolabilnim vanjskim čimbenicima. Konačan efekt tih utjecaja može se preliti na razinu prihoda koju ostvaruju agenti i principali, a koji imaju različite razine tolerancije na takve promjene.

²² Soltani, B., op. cit., str. 57.

I problem moralnog hazarda i problem nepravilnog izbora povezani su kroz funkciju menadžmenta, odnosno rješenje tih problema proizlazi iz sposobnosti, znanja, iskustva i poštenja menadžera koji će djelovati u skladu s potrebama društva, a ne isključivo za vlastiti interes. S obzirom na nemogućnost adekvatne procjene svega navedenoga principi angažiraju neovisnog eksternog revizora koji će kao čimbenik koji omogućuje informacijsku ravnotežu svojim mišljenjem utjecati na odnose između vlasnika i menadžmenta.

2.1.2 PONUDA REVIZIJSKIH USLUGA

Eksterni revizori i revizorska društva glavni su sudionici procesa financijskog izvještavanja i čimbenik informacijske ravnoteže između principala i agenata čiji je zadatak provjera i ovjeravanje objavljenih financijskih izvještaja. Kao što je prethodno navedeno, brojni su čimbenici utjecaja na nastanak potražnje za revizijom dok ponudu karakterizira iznimno visoka razina koncentracije.

Revizijsko tržište od svojih početaka visoko je koncentrirano. Tijekom 80-ih godina 'Velika osmorica' strelovito je rasla. Spojili su se s mnogo manjih tvrtki. Jedno od najvećih spajanja bilo je 1987. kada se Peat Marwick spojio s grupom Klynveld Main Goerdeler, čime se stvorio KPMG Peat Marwick, a kasnije samo KPMG. Dvije godine kasnije Ernst & Whinney spojio se s Arthur Youngom i tako je nastao Ernst & Young. Par mjeseci nakon toga Deloitte, Haskins & Sells spojili su se s Touche Rossom i stvorili Deloitte & Touche. U srpnju 1998. Price Waterhouse spojio se s Coopers & Lybrandom, čime je nastao PricewaterhouseCoopers. Tri godine kasnije u SAD-u je odjeknuo skandal s Enronom i sa svjetske revizorske scene nestao je Arthur Andersen. I tako je nastala 'Velika četvorka'.²³ Ta su se društva u odnosu na konkurenciju istaknula tehničkom, ljudskom i tržišnom ekspanzijom što im je posljedično omogućilo detaljniju i precizniju analizu i reviziju. Takav pristup rezultirao je globalnom rasprostranjenošću i prepoznatljivošću, a ostala revizorska društva ostala su ograničena na revizije manjeg opsega i složenosti pa samim time i nižim revizorskim naknadama.

Revizija velikih trgovačkih društava gotovo je uvijek rezervirana za članove Velike četvorke s obzirom na prethodno navedene karakteristike tih društava, ali i na reputaciju istih koja

²³ Prema članku: Svijetom drmaju Velika trojka i Velika četvorka, dostupno na: <http://lider.media/aktualno/tvrtke-i-trzista/poslovna-scena/n-svijetom-drmaju-velika-trojka-i-velika-cetvorka/>, (11.07.2016.).

predstavlja garanciju kvalitete. Sam proces revizije iznimno je diversificiran i analitičan s jasno definiranom podjelom uloga i odgovornosti. Veliki dio zaposlenika sudjeluje tek u iznimno malim segmentima revizijskog posla koji se u konačnici objedinjuju te se donose zaključci na višim razinama u hijerarhiji društva. Takav način provođenja postupka revizije omogućuje brže prikupljanje podataka i detaljniju i efikasniju analizu. Međutim, tek manji broj zaposlenika sudjeluje u obradi podataka i donošenju zaključaka dok je velika većina ograničena repetitivnim i tehničkim poslovima.

Velika četvorka svojom organizacijskom strukturom i opremljenošću u konačnici predstavlja jeftinije rješenje za veliki opseg poslova s obzirom na to da su u mogućnosti eksploatirati ekonomije obujma. Naime, što je veći opseg revizijskog posla do izražaja dolazi visoka tehnička i ljudska opremljenost koja omogućuje niži trošak po jedinici odnosno nižu revizijsku naknadu u odnosu na srednje velike revizijske tvrtke. Teško je za očekivati da će se struktura revizijskog tržišta u bližoj budućnosti značajnije mijenjati s obzirom da već i sada visoka koncentracija predstavlja potencijalno veliki problem očuvanju kvalitete revizijskog posla.

S obzirom na visoku razinu koncentracije revizijskog tržišta srednje velika i mala revizorska društva zauzela su manji dio tržišta na kojem su za opstanak osuđeni na cjenovnu konkurenciju. Utjecaj velikih korporativnih prevara posebno se odrazio na ovaj manji segment tržišta s obzirom da se zbog izgubljenog povjerenja u revizijsku profesiju korisnici usluga revizije pri izboru revizora vode uglavnom iznosom naknade koju trebaju platiti za tu uslugu. Nepovjerenje u kvalitetu revizije i nerealno visoka očekivanja od revizijske profesije rezultirala su njenom degradacijom što se posljedično odrazilo na visinu revizijskih naknada. Nametnuta obvezna zakonska regulativa prema kojoj su pojedina društva obveznici revizije na taj se način i promatra. Revizija predstavlja zakonsku obvezu koja se mora ispuniti, a eventualne koristi iz procesa revizije zbog izgubljenog povjerenja nisu na adekvatan način valorizirane.

S obzirom na činjenicu kako je revizijsko tržište u posljednjih dvadeset godina pretrpjelo veliku reputacijsku štetu regulacija poslovanja revizijskih društava raste iz godine u godinu kako bi se vratilo izgubljeno povjerenje u mehanizam kontrole i nadzora. Zakonska rješenja povećavaju odgovornost revizora i njihovu uključenost u potencijalne gubitke investitora u slučaju pogrešnih poslovnih odluka koje su nastale kao posljedica pogrešaka revizora.

Porastao je broj sudskih sporova u kojima su uključeni revizori i revizorska društva čime je revizorska profesija izložena velikom pritisku javnosti dok su istovremeno revizijske naknade uglavnom glavni uvjet prilikom izbora revizora, a koje će se u nastavku ovoga rada i detaljnije analizirati.²⁴

2.2 REGULATIVA REVIZIJSKE PROFESIJE

Za uspješno funkcioniranje revizije potrebni su i određeni zakonski preduvjeti. Tako su sve zemlje s razvijenom revizijskom praksom donijele odgovarajuće zakonske propise koji uređuju sva bitna pitanja od kojih zavisi uspješno funkcioniranje revizije u praksi. Profesionalne revizijske institucije, tj. instituti i razna udruženja uredili su kroz standarde i upute te smjernice za rad, osnovna pitanja koja se odnose na obavljanje revizije i profesionalno ponašanje revizora.

Uobičajeno je da se *Zakonom o reviziji* uređuje predmet revizije, ovlaštenja za obavljanje usluga revizije, obavljanje revizije (ugovor, radna dokumentacija, revizorsko izvješće, osiguranje, nemogućnosti obavljanja revizije, i sl.), pitanje nadziranja kvalitete rada revizijskih društava, javni nadzor, nadležnosti i rad Revizorske komore ili instituta kao i druga pitanja od interesa za profesiju.

Zakonom o računovodstvu uređuju se određena pitanja koja zadiru u obavljanje revizije, a prije svega vezano za veličinu poduzetnika polazeći od uobičajenih uvjeta – iznosa ukupne aktive, prihoda i prosječnog broja zaposlenih, obveznike zakonske revizije, sadržaj godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja i revizorovog izvješća.

Zakonom o trgovačkim društvima također se izravno ili neizravno uređuju pitanja podnošenja i uporabe godišnjih izvješća i financijskih izvještaja prema Upravi i Nadzornom odboru ili Upravnom odboru. No, zakonske odredbe se mijenjaju sukladno potrebama korisnika i okruženja (npr. ulazak Hrvatske u EU).²⁵

²⁴ Cemović, A. (2013): Revizorske naknade u uvjetima tržišnog natjecanja, diplomski rad, Ekonomski fakultet Split.

²⁵ Popović Ž., Vitezić N. (2009): „Revizija i analiza – instrumenti uspješnog donošenja poslovnih odluka“, Udžbenici Sveučilišta u Rijeci, str. 49.

2.2.1 TARIFA REVIZORSKIH USLUGA

Sve promjene zakonske regulative koja se odnosi na revizorsku profesiju objavljuju se u službenom glasilu Republike Hrvatske – Narodnim novinama. Člankom 20. Zakona o reviziji (2005.)²⁶ propisana je naknada za obavljanje revizije i obveza revizorskih društava i samostalnih revizora da primjenjuju tarifu revizorskih usluga kojima se utvrđuju najniži iznosi naknada te da Tarifu revizorskih usluga utvrđuje i donosi Hrvatska revizorska komora uz suglasnost Ministarstva financija. Tarifa revizorskih usluga²⁷ (u daljnjem tekstu Tarifa) primjenjuje se od 5. lipnja 2006. Tarifu je donijela Skupština Komore na temelju ovlasti utvrđene zakonom.

Bitna novina koju donosi Tarifa u odnosu na stanje prije njenog donošenja jest u tome što se Tarifom utvrđuju najniži iznosi naknada za revizorske usluge, kao i iznosi naknade troškova koje imaju pravo naplatiti revizorsko društvo, samostalni revizor odnosno zajednički revizorski ured. Također, propisano je da pružatelji revizorskih usluga ne smiju s korisnicima revizorskih usluga ugovarati naknadu koja nije u skladu s Tarifom.²⁸

Tarifom su propisane naknade za reviziju temeljnih financijskih izvještaja obveznika revizije, i to posebno za tri kategorije obveznika:

- ❖ *trgovačka društva,*
- ❖ *banke i osiguravajuća društva te*
- ❖ *investicijske i mirovinske fondove.*

Također, propisan je i iznos najniže naknade za obavljanje poslova posebne revizije temeljem Zakona o trgovačkim društvima koji se izračunava umnoškom broja bodova i vrijednosti boda.

²⁶ Narodne novine, (2005): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 146.

²⁷ Narodne novine, (2006): Tarifa revizorskih usluga, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 63.

²⁸ Članak 1. Tarife revizorskih usluga.

Iznos naknade utvrđuje se na temelju sljedećih kriterija:

- ❖ ukupnog prihoda obveznika u prethodnoj godini,

Tablica 1: Određivanje naknade na temelju ukupnog prihoda u prethodnoj godini

od kuna	do kuna	Bodova
0	5.000.000,00	10
5.000.001,00	10.000.000,00	15
10.000.001,00	30.000.000,00	20
30.000.001,00	50.000.000,00	25
50.000.001,00	100.000.000,00	30
100.000.001,00	200.000.000,00	35

Izvor: Tarifa revizorskih usluga (NN broj: 063/2006.), dostupno na: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/127264.html>

Za svakih daljnjih 100.000.000,00 kuna broj bodova se uvećava za 5 bodova.

- ❖ vrijednosti aktive obveznika u prethodnoj godini

Tablica 2: Određivanje naknade na temelju vrijednosti aktive u prethodnoj godini

od kuna	do kuna	bodova
0	5.000.000,00	5
5.000.001,00	10.000.000,00	10
10.000.001,00	20.000.000,00	20
20.000.001,00	30.000.000,00	25
30.000.001,00	50.000.000,00	35
50.000.001,00	100.000.000,00	50
100.000.001,00	200.000.000,00	60

Izvor: Tarifa revizorskih usluga (NN broj: 063/2006.), dostupno na: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/127264.html>

Za svakih daljnjih 50.000.000,00 kuna broj bodova se uvećava za 5 bodova.

- ❖ prosječnog broja radnika obveznika u prethodnoj poslovnoj godini.

Tablica 3: Određivanje naknade na temelju prosječnog broja radnika u prethodnoj godini

Od	Do	bodova
0	20	5
21	50	10
51	100	15
101	200	20
201	300	25
301	500	30

Izvor: Tarifa revizorskih usluga (NN broj: 063/2006.), dostupno na: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/127264.html>

Za svakih daljnjih 100 radnika broj bodova se uvećava za 5 bodova.

Najniža naknada za reviziju konsolidiranih financijskih izvještaja obveznika revizije, utvrđuje se u vrijednosti za 10 bodova, ako se u konsolidirane financijske izvještaje uključuje jedno ovisno društvo, te za 5 bodova za svako daljnje ovisno društvo.

Za sve revizijske usluge navedene u ovoj Tarifi, a koje se obavljaju izvan sjedišta revizorskog društva, samostalnog revizora odnosno zajedničkog revizorskog ureda, ugovorena naknada se može uvećati za stvarno nastale materijalne troškove:

- ❖ dnevnice u skladu s Pravilnikom o porezu na dohodak,
- ❖ troškove noćenja u visini stvarnih troškova,
- ❖ troškove prijevoza na službenom putu u visini stvarnih troškova i u skladu s Pravilnikom o porezu na dohodak.

Vrijednost 1 boda utvrđuje se u iznosu od 1.000,00 kn bez PDV-a.

Sukladno zakonskim promjenama u pogledu obvezne primjene propisane tarife Agencija za zaštitu tržišnog natjecanja²⁹ (u daljnjem tekstu Agencija) provela je istraživanje koje je obuhvaćalo različite poduzetnike kategorizirane na temelju zakona prema prihodu, visini aktive i broju zaposlenika. Također, Agencija je analizom obuhvatila i pružatelje revizorskih usluga tražeći od njih očitovanje o utjecaju Tarife na poslovanje društava kao i očitovanje od Ministarstva financija i Hrvatske revizorske komore o utjecaju revizorskih naknada na funkcioniranje cjelokupnog sustava i tržišta.

Čak 75% ispitanih primatelja usluga revizije očitovalo se kako su im porasli troškovi usluga revizije koji su posljedično negativno utjecali na poslovanje i konkurentnost u odnosu na razdoblje u kojem su se revizorske naknade ugovarale slobodnim pregovaranjem. Isto tako, većina primatelja usluga naglasila je kako je cijena revizorskih usluga temeljna odrednica prilikom izbora revizora.

Svih 19 pružatelja usluga bilo je zadovoljno uvođenjem propisane Tarife smatrajući kako se propisanom minimalnom naknadom eliminira nelojalna konkurencija i kako se uvodi red na tržištu pružanja usluga revizije. Također, ispitani pružatelji usluga revizije smatrali su kako su koristi koje proizlaze iz kvalitetne revizije višestruko veće od troškova koji se plaćaju za tu uslugu.

Hrvatska revizorska komora smatrala je kako je Zakon o reviziji izrazito ograničavajući za pružatelje usluga revizije i kako propisana naknada smanjuje mogućnost definiranja predatorskih cijena te kako se propisanom minimalnom naknadom omogućuje tržišno natjecanje iznad propisane minimalne razine revizijskih naknada.

Ministarstvo financija Republike Hrvatske zaprimilo je velik broj prigovora od strane korisnika revizije o tome kako su im se uvođenjem propisane Tarife značajno povećali troškovi poslovanja čime je ugrožena njihova konkurentnost na tržištu. Sukladno tome Ministarstvo je pozdravilo analizu i preispitivanja o svrsishodnosti uvođenja propisane Tarife, a Agencija je na temelju provedene analize donijela zaključke koji se navode u nastavku.

²⁹ Agencija za zaštitu tržišnog natjecanja (2007): Analiza tržišta pružanja usluga revizije na području Republike Hrvatske sa stanovišta provedbe prava i politike tržišnog natjecanja; dostupno on-line na: <http://www.aztn.hr/uploads/documents/odluke/TN/031-012006-01077.pdf>.

Naime, Agencija smatra kako se uvođenjem Tarife ograničava tržišno natjecanje među pružateljima usluga revizije dok propisana naknada negativno utječe na konkurentnost i poslovanje poduzetnika u RH. Također, Agencija smatra kako su propisani standardi obavljanja revizije dovoljno kvalitetni i sveobuhvatni da su kao takvi dovoljan jamac kako će obavljena revizija biti zakonita, kvalitetna i u skladu s pravilima struke. Stav Agencije osobito je usmjeren na tržišno natjecanje malih i srednje velikih revizorskih društava kojima je cijena glavna komparativna prednost u odnosu na renomirane velike revizorske kuće i kako će Tarifa revizorskih usluga za posljedicu imati nestanak malih i manje poznatih revizora. S obzirom da su korisnici revizorskih usluga naglasili kako je uvođenjem Tarife došlo do značajnog povećanja cijena (preko 50%) u odnosu na prethodno razdoblje vrlo je vjerojatno kako bi nastavak ovakve politike doveo do smanjenja broja pružatelja usluga i posljedično povećanja cijene revizijskih usluga.

Kako bi se spriječio negativan utjecaj propisane Tarife Agencija je predložila da se ovlasti Hrvatske revizorske komore u pogledu određivanja revizorskih naknada ukinu te da se ukine obvezatnost primjene Tarife kako se ne bi ograničavalo tržišno natjecanje i pružatelja i primatelja revizorskih usluga. Preporuka Agencije bila je da se Tarifa koristi kao podloga za pregovore jer jedino tržišno natjecanje prisiljava poduzetnike na troškovno efikasnije poslovanje i optimalne cijene usluga revizije.³⁰

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o reviziji iz 2008. godine³¹ promijenjen je članak 20. koji je definirao da revizorsko društvo i samostalni revizor imaju pravo na naknadu za obavljanu reviziju, koja ne može biti niža od *tarife revizorskih usluga* koju utvrđuje i donosi Komora, uz suglasnost Ministarstva financija. Promjenom se ukida obveza definiranja revizorske naknade na temelju Tarife čime se revizorska profesija prepušta tržišnom natjecanju, a tarifa se sada koristi samo kao preporuka za formiranje cijena.

³⁰ Agencija za zaštitu tržišnog natjecanja (2007): Analiza tržišta pružanja usluga revizije na području Republike Hrvatske sa stanovišta provedbe prava i politike tržišnog natjecanja; dostupno on-line na: <http://www.aztn.hr/uploads/documents/odluke/TN/031-012006-01077.pdf>.

³¹ Narodne Novine, (2008.): Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o reviziji, Narodne novine d.d., broj 139.

2.2.2 TEMELJNE ODREDNICE DIREKTIVE EUROPSKE UNIJE

Europska komisija postiže svoje harmonizacijske ciljeve kroz dva glavna instrumenta:

- ❖ *direktivama* koje se moraju uključiti u zakone svake pojedine članice EU i
- ❖ *propisima* kojima čim budu usvojeni postaju zakoni te ne trebaju prolaziti kroz nacionalna zakonodavstva.

Provođenje revizije financijskih izvještaja u Europskoj uniji do 2006. godine regulirala je tzv. „*osma direktiva*“ koja je donesena 10. travnja 1984. Međutim, neusklađenost i nedorađenost pojedinih odredbi direktive rezultirala je donošenjem nove direktive 2006. godine.³²

Naime, direktiva iz 1984. godine nije sadržavala odredbe koje se tiču moderne revizorske infrastrukture u pojedinoj državi – članici EU. To se prije svega odnosi na:

- ❖ provođenje javnog nadzora nad revizijskom strukom,
- ❖ provjeru kvalitete rada revizorskih društava, samostalnih revizora i ovlaštenih revizora u zemljama članicama EU, ali i njihovom odnosu prema zemljama koje nisu članice.

Inicijative koje su rezultirale donošenjem Direktive (2006/43/EZ) imaju za cilj povećati kvalitetu i učinkovitost obavljanja revizije te osigurati kredibilitet financijskih informacija, ali i zaštititi investitore od mogućih računovodstvenih skandala.

Od 2007. godine sve zemlje članice kao okvir za obavljanje revizije financijskih izvještaja trebaju primjenjivati *Međunarodne revizijske standarde (MRevS-ove)*. Ipak, primjena tih standarda nije ni najmanje jednostavna jer ovisi o brojnim čimbenicima: spremnosti zemalja članica da usvoje nove promjene standarda, mogućnosti i dostupnosti visokokvalitetnih prijevoda na nacionalne jezike te usvajanje jedinstvenog revizijskog izvješća.

Europski parlament i Vijeće 16. travnja 2014. godine donose Direktivu (2014/56/EU) o izmjeni Direktive (2006/43/EZ) o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja u svrhu daljnjeg usklađivanja u obavljanju revizije na području Unije odnosno usklađivanja pravila neovisnost, objektivnosti i profesionalnoj etici u svrhu postizanja veće transparentnosti i objektivnosti. Nadalje, s ciljem poboljšanja zaštite

³² Direktiva 2006/43/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 17. svibnja 2006. o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja, kojom se mijenjaju direktive Vijeća 78/660/EEZ i 83/349/EEZ te stavlja izvan snage Direktiva Vijeća 84/253/EEZ (SL L 157, 9.6.2006., str. 87).

investitora važno je ojačati javni nadzor ovlaštenih revizora i revizorskih društava jačanjem neovisnosti nadzornih tijela dodjeljivanjem odgovarajućih ovlasti nadzora ali ovlasti pokretanja istraga i određivanja sankcija.

Zbog velike važnosti subjekata od javnog interesa za javnost bilo je potrebno učvrstiti vjerodostojnost njihovih financijskih izvještaja slijedom čega je su definirane odredbe određene u Direktivi iz 2006. godine dodatno razrađene u Uredbi (EU) br. 537/2014 od Europskog parlamenta i Vijeća.³³

Relativno veliki značaj u prethodnoj Direktivi predan je neovisnosti revizora gdje je također istaknuta i važnost kvalitetne komunikacije revizora i revizijskog odbora te njihova integriranost u proces upravljanja u suradnji s osobama zaduženim za upravljanje. Novom se direktivom nastoji ojačati profesionalna skeptičnost ovlaštenih revizora spram subjekta koji je predmet revizije bez obzira na prethodnu iskrenost i integritet uprave subjekta. Također, sukladno prethodno naglašenoj važnosti neovisnosti revizora novom direktivom predlaže se vođenje evidencija o svim prijetnjama neovisnosti revizora kao i o zaštitnim mehanizmima koji se koriste za ublažavanje prijetnji. Nadalje, ako su prijetnje revizorovoj neovisnosti pretjerano značajne, čak i nakon primjene zaštitnih mehanizama s ciljem ublažavanja tih prijetnji, revizori bi trebali odustati ili se suzdržati od revizijskog angažmana. Odgovarajuća unutarnja organizacija ovlaštenih revizora trebala bi pomoći sprečavanju prijetnji njihovoj neovisnosti kao i definiranje unutarnjih politika i postupaka kako bi se osiguralo poštivanje zakonskih propisa.

Kao nastavak na pitanje neovisnosti nova direktiva poseban naglasak stavlja na izbjegavanje sukoba interesa uzimanjem u obzir cijele revizorske mreže aktivnosti u kojima revizor sudjeluje. Također, ovlašteni revizori, revizorska društva i njihovi zaposlenici trebali bi se posebno suzdržavati od revizije onih subjekata u kojima ostvaruju poslovni ili financijski interes.

Neki računovodstveni skandali posljedica su, između ostalog, neetičnog ponašanja revizora. Premda je ishod zakonske revizije iskaz mišljenja o tome da su financijski izvještaji u skladu s mjerodavnim okvirom za financijsko izvještavanje i pružaju istinit i pošten pogled na subjekte koji su predmet revizije potrebno je zainteresiranim stranama objasniti što sve zakonska

³³ Uredba (EU) br. 537/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o posebnim zahtjevima s obzirom na zakonske revizije subjekata od javnog interesa (L 158/77, 27.5.2014.).

revizija obuhvaća kako bi one bile svjesne ograničenosti revizije u pogledu značajnosti, tehnika uzorkovanja te ulozi revizora u otkrivanju prijevara i odgovornosti rukovoditelja.

Nadalje, konstantna edukacija i usavršavanje revizora osnovni su preduvjet za osiguranje kvalitetne revizije. Direktiva iz 2006. propisuje program edukacije koji moraju proći revizori kroz neko razdoblje kako bi se osigurale njegove profesionalne kompetencije. Osim toga, Međunarodna federacija računovođa izdala je smjernice za Međunarodne standarde računovodstvene edukacije. Moderniziranom osmom direktivom stvoreni su preduvjeti za internacionalizaciju revizijskih usluga. Naime, uvažavajući napore koje Europska komisija ulaže u harmoniziranu edukaciju, revizijski standardi i neovisnost revizora osnovni su preduvjet za bolje integrirano tržište revizijskih usluga.

Provjera osiguranja kvalitete osmišljena je radi sprečavanja ili rješavanja mogućih nedostataka u načinu obavljanja zakonske revizije. Kako bi se osiguralo da provjera osiguranja kvalitete ima odgovarajući obuhvat nadležna bi tijela, pri provođenju takvih provjera, trebala uzeti u obzir dimenziju i složenost djelatnosti ovlaštenih revizora i revizorskih društava. Kako bi se povećala sukladnost sa zahtjevima Direktiva trebalo bi pojačati ovlasti nadzornih tijela za donošenje nadzornih mjera i ovlasti sankcioniranja odnosno nadležnim nadzornim tijelima trebalo bi omogućiti izricanje upravne novčane kazne koja će imati odgovarajući učinak, a čija će visina ovisiti o financijskoj situaciji osobe koja je počinila prekršaj. Kako bi se povećala transparentnost nadzora revizora svaka država trebala bi imenovati jedinstveno nadležno tijelo za javni nadzor ovlaštenih revizora i revizorskih društava.³⁴

2.2.3 REGULATORNI OKVIR OBAVLJANJA REVIZIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Pitanje revizije financijskih izvještaja u Republici Hrvatskoj uređeno je Zakonom o reviziji koji je donesen 2005. godine, a stupio je na snagu 20. prosinca 2005. U razdoblju donošenja Zakon je bio usklađen s direktivom Europske unije. Međutim, 8. Direktiva Europske unije izmijenjena je te je donesena Direktiva 2006/46/EZ Europskog Parlamenta, a 2014. i izmjena Direktive iz 2006. zbog čega je bilo nužno usklađivati Zakon o reviziji koji doživljava

³⁴ Sever Mališ, S., Tušek, B., Žager, L., op.cit., str. 125-127. i Direktiva 2014/56/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. kojom se izmjenjuje Direktive 2006/43/EZ o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja (L 158/196, 27.5.2014.).

određene promjene Izmjenama i dopunama Zakona o reviziji 2008. godine, a povezani Zakon o računovodstvu mijenja se 2015. godine.³⁵

2.2.3.1 ZAKON O REVIZIJI

Zakon o reviziji definira reviziju kao *postupak provjere i ocjene financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja obveznika revizije, te podataka i metoda koje se primjenjuju pri sastavljanju financijskih izvještaja, na temelju kojih se daje stručno i neovisno mišljenje o istinitosti i objektivnosti financijskog stanja, rezultata poslovanja i novčanih tokova.*

Dakle, predmet istraživanja revizije su osnovni financijski izvještaji bilanca, račun dobiti i gubitka te izvještaj o novčanom toku dok se implicitno podrazumijevaju i bilješke i izvještaj o promjenama kapitala.

Reviziju u skladu s odredbama ovoga Zakona obavljaju:

- ❖ *revizorska društva* u kojima:
 - – tri četvrtine glasačkih prava imaju revizorska društva, odnosno ovlaštene revizori koji ispunjavaju uvjete u skladu s odredbama članka 7. ovoga Zakona, ili revizorska društva, odnosno revizori ovlaštene u jednoj od država članica Europske unije, odnosno Europskoga gospodarskog prostora (u daljnjem tekstu: država članica) i
 - većina, a najviše do tri četvrtine članova uprave moraju biti ovlaštene revizori koji ispunjavaju uvjete u skladu s odredbama članka 7. ovoga Zakona ili revizori, odnosno revizorska društva ovlaštena u jednoj od država članica. Ako se uprava sastoji od samo dva člana, jedan od njih mora biti osoba koja ispunjava uvjete u skladu s odredbama ovoga podstavka,
- ❖ *samostalni revizori* koji su ujedno i ovlaštene revizori u skladu s odredbama članka 7. ovoga Zakona.

Revizori iz trećih zemalja mogu obavljati usluge revizije na području RH kad osnuju podružnicu u skladu s odredbama Zakona o trgovačkim društvima. Na rad revizora iz trećih

³⁵ Narodne Novine, (2008): Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o reviziji, Narodne novine d.d., broj 139 i Narodne Novine, (2015): Zakon o računovodstvu, Narodne novine d.d., broj 78.

zemalja primjenjuju se odredbe ovog Zakona na osnovi uzajamnosti između RH i trećih zemalja.

Skupština pravne osobe bira i imenuje revizorsko društvo ili samostalnog revizora najkasnije do 30. rujna godine na koju se revizija odnosi i čiji izbor ne smije biti ničim uvjetovan, a izabrani revizor reviziju mora obavljati neovisno, samostalno i objektivno u skladu sa Zakonom, Međunarodnim revizijskim standardima, pravilima revizijske struke, te drugim pravilima i propisima poštujući Kodeks profesionalne etike revizora.

Osobe ovlaštene za pružanje usluga revizije su: ovlašteni revizor, samostalni revizor i revizorsko društvo te zajednički revizorski ured.

Ovlašteni revizor neovisna je i stručna osoba koja je stekla certifikat Komore za zvanje ovlaštenog revizora, a za stjecanje kojeg je potrebno ispunjavati sljedeće odredbe:

- ❖ mora imati visoko stručno obrazovanje,
- ❖ mora imati najmanje tri godine radnog iskustva na poslovima obavljanja revizije, od kojih najmanje dvije godine uz mentorstvo ovlaštenog revizora ili revizora ovlaštenog u drugoj zemlji članici,
- ❖ mora imati položen ispit za ovlaštenog revizora,
- ❖ mora imati dokaz da nije pravomoćno osuđivan za kaznena djela protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja, odnosno mora imati dobar ugled.

Međusobna prava i obveze revizorskog društva ili samostalnog revizora i pravne osobe kod koje se obavlja revizija uređuju se ugovorom o reviziji koji mora biti zaključen u pisanom obliku. Ugovor se može otkazati samo iz opravdanih razloga, a razlike u mišljenjima na području revizije i računovodstva ne mogu biti opravdana osnova za raskid ugovora. Ukoliko dođe do raskida ugovora predstavnik pravne osobe kod koje se obavlja revizija dužan je o prekidu i razlozima prekida obavijestiti Odbor za javni nadzor.

Pravna osoba kod koje se obavlja revizija dužna je odabranom revizoru ili ovlaštenim osobama staviti na raspolaganje cjelokupnu dokumentaciju, isprave i izvješća te im omogućiti pristup računalnim programima i pružiti sve informacije potrebne za obavljanje revizije. Također, pravna osoba dužna je omogućiti korištenje poslovnih prostora za obavljanje revizije te staviti na raspolaganje svu opremu i sve zaposlenike. Ukoliko se u svojem poslovanju koristi informatičkom tehnologijom osoblje pravne osobe dužno je pomoći pri korištenju te

opreme. Prikupljena radna dokumentacija kojom se potkrepljuje revizorsko mišljenje vlasništvo je revizorskog društva i samostalnog revizora, povjerljive su naravi i mogu se koristiti samo za potrebe revizije u skladu sa Zakonom o zaštiti tajnosti podataka. Iznimno se koriste za potrebe provjere kvalitete rada koju obavlja Komora i za potrebe javnog nadzora.

Izmjenama i dopunama Zakona o reviziji propisana je obveza objave Izvješća o transparentnosti od strane društava od javnog interesa i to najkasnije u roku od tri mjeseca od isteka poslovne godine. Izvješće su dužni objaviti na svojim internetskim stranicama ili stranicama Komore.

Člankom 20. navedenog Zakona definirano je kako se za provedenu reviziju plaća naknada koja se određuje ugovorom i čiji iznos ne smije biti uvjetovan i ne smije biti povezan s pružanjem dodatnih usluga tijelu nad kojim se obavlja revizija.

Također, ovim Zakonom propisana je i obveza nadzora i provjere kvalitete rada revizorskih društava, samostalnih revizora i ovlaštenih revizora koja se obavlja jednom u šest godina, odnosno najmanje jednom u tri godine kod samostalnog revizora ili revizorskog društva koje obavlja reviziju subjekata od javnog interesa. Provjeru kvalitete obavljaju zaposlenici Komore, ovlašteni revizori s najmanje pet godina iskustva na poslovima revizije koje imenuje Upravno vijeće Komore uz prethodnu suglasnost Odbora za javni nadzor revizije.³⁶

2.2.3.2 ZAKON O RAČUNOVODSTVU

S 1. siječnjem 2016., na snagu je stupio novi Zakon o računovodstvu koji, pored ostalih novina, donosi i određene promjene u određivanju obveznika revizije.³⁷

I prema novom ZOR-u, kao i prema sada važećem, obveznici revizije, kako odvojenih (pojedinačnih) tako i konsolidiranih financijskih izvještaja, su svi *srednji* i *veliki poduzetnici*. Pritom, treba napomenuti da je novi Zakon donio određene promjene i u kriterijima za razvrstavanje poduzetnika, te je kod nekih poduzetnika moguća promjena njihove veličine a time i obveze revizije. Novina je da se obveznicima revizije određuju i *svi subjekti od javnog interesa*.

³⁶ Narodne Novine, (2008): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d., broj 146/2005 i 139/2008.

³⁷ Narodne novine, (2015.): Zakon o računovodstvu, Narodne novine d.d. Zagreb, br. 78.

Subjekti od javnog interesa definirani su novim ZOR-om, a to su svi poduzetnici čiji su vrijednosni papiri uvršteni na uređeno tržište bilo koje države članice, financijske institucije (uglavnom već obuhvaćene definicijom velikih poduzetnika), ostali veliki poduzetnici ali i druga trgovačka društva od javnog interesa sukladno odluci Vlade RH o popisu pravnih osoba od posebnog državnog interesa.

Obveznici revizije također su i svi poduzetnici koji su podnijeli zahtjev za uvrštenje svojih vrijednosnih papira na uređeno tržište, ako toj obvezi već ne podliježu prema nekoj drugoj osnovi. Obveznici revizije konsolidiranih financijskih izvještaja su **matična društva velikih i srednjih grupa**, ako već nisu obveznici kao veliki i srednji poduzetnici ili subjekti od javnog interesa. **Srednje grupe** su one čiji podaci na datum bilance na konsolidiranoj osnovi prelaze dva od sljedeća tri kriterija:

- ❖ ukupna aktiva 30.000.000,00 kn,
- ❖ prihod 60.000.000,00 kn,
- ❖ prosječan broj radnika tijekom godine 50,

ali ne prelaze dva od tri sljedeća uvjeta:

- ❖ ukupna aktiva 150.000.000,00 kn,
- ❖ prihod 300.000.000,00 kn,
- ❖ prosječan broj radnika tijekom poslovne godine 250.

Grupe čiji podaci prelaze dva od posljednja tri navedena kriterija smatraju se velikim grupama. Pritom, za potrebe razvrstavanja grupa može koristiti i zbrojnu bilancu i račun dobiti i gubitka prije konsolidacijskih eliminacija, ali se u tom slučaju pokazatelji ukupne aktive i ukupnog prihoda uvećavaju za 20%. Međutim, obvezi revizije podliježu također i odvojeni i konsolidirani godišnji financijski izvještaji **dioničkih društava**, te **komanditnih društava** i **društava s ograničenom odgovornošću** čiji odvojeni odnosno konsolidirani podaci u godini koja prethodi reviziji prelaze dva od sljedeća tri uvjeta:

- ❖ iznos ukupne aktive - 15.000.000,00 kn,
- ❖ iznos prihoda - 30.000.000,00 kn,
- ❖ prosječan broj radnika tijekom poslovne godine - 25.

Dakle, za komanditna društva i d.o.o.-e, u odnosu na dosadašnje uređenje prema kojemu je za određenje obveznika revizije bilo dovoljno da je premašen cenzus od 30.000.000,00 kn

ukupnog prihoda, po novome su uvedena i dva dodatna kriterija. Prema tome, i u slučaju da ta društva ostvare iznos prihoda veći od 30.000.000,00 kn, ali im je iznos aktive manji od 15.000.000,00 kn i imaju manje od 25 radnika, više neće biti obveznici revizije, osim ako im ta obveza ne proizlazi po nekoj drugoj propisanoj osnovi.

Osim navedenih, po novim odredbama ZOR-a, obvezi revizije podliježu i godišnji financijski izvještaji poduzetnika koji su *sudjelovali u poslovnim spajanjima odnosno podjelama* kao preuzimatelji ili novoosnovana društva, ako obvezi ne podliježu prema nekim od ranije propisanih kriterija. No, u novi ZOR nije prenesena sada važeća odredba Zakona o reviziji prema kojoj se godišnjim financijskim izvještajima smatraju i financijski izvještaji za razdoblja kraća od godine dana ako takva razdoblje prethode statusnim promjenama, likvidaciji ili stečaju, te stoga takve izvještaje više neće biti obvezno revidirati.³⁸

2.2.3.3 PRAVILNIK O STRUKTURI I SADRŽAJU FINACIJSKIH IZVJEŠTAJA

Temeljem članka 44. Zakona o računovodstvu ministar financija donio je pravilnik o strukturi i sadržaju financijskih izvještaja 2015. godine. Osim što se navode izvještaji koji su pojedini obveznici sastavljanja istih dužni sastavljati, u ovom pravilniku definirana je i obveza objavljivanja visine revizorske naknade u bilješkama. Naime, Bilješke uz financijske izvještaje sadrže dodatne i dopunske informacije koje nisu prezentirane u bilanci, računu dobiti i gubitka, izvještaju o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti, izvještaju o novčanim tokovima i izvještaju o promjenama kapitala sukladno odredbama odgovarajućih standarda financijskog izvještavanja. U bilješkama poduzetnik je dužan navesti i:³⁹

- ❖ ukupan iznos naknada koji za određenu financijsku godinu naplaćuje samostalni revizor ili revizorsko društvo za zakonski propisanu reviziju godišnjih financijskih izvještaja,
- ❖ ukupan iznos naknada za druge usluge provjere te
- ❖ ukupan iznos naknada za usluge poreznog savjetovanja.

³⁸ TEB poslovno savjetovanje (2015): Obveznici revizije po novom zakonu o računovodstvu, [Internet], raspoloživo na: <http://www.poslovni-info.eu/sadrzaj/financije/obveznici-revizije-po-novom-zakonu-o-racunovodstvu/>, [13.05.2016.].

³⁹ Narodne novine, (2015): Pravilnik o strukturi i sadržaju financijskih izvještaja, Narodne novine d.d. Zagreb, br. 96.

U nastavku ovoga rada analizirat ćemo koliko se obveznika ovog pravilnika pridržavaju propisane obveze i na koji je način ispunjavaju.

2.3 REZULTATI ISTRAŽIVANJA DETERMINANTI REVIZIJSKIH NAKNADA U INOZEMSTVU

Suvremena revizijska profesija usko je povezana s razvojem tržišta kapitala u pojedinim zemljama. Činjenica je kako je najveći broj istraživanja determinanti revizijskih naknada povezan s najvećim tržištima kapitala kao što su:

- ❖ **SAD** (Palmrose, 1986; Francis i Simon, 1987; Simon i Francis, 1988; Turpen, 1990),
- ❖ **UK** (Taylor i Baker, 1981; Taffler i Ramalinggam, 1982; Chan, 1993; Brinn, 1994; Pong i Whittington, 1994; Che-Ahmad i Houghton, 1996; Ezzamel, 1996, 2002) i
- ❖ **Australija** (Francis, 1984; Francis i Stokes, 1986; Craswell, 1995).

Temelj razvoja istraživačkog modela u svrhu otkrivanja utjecaja pojedinih determinanti revizijskih naknada pronalazimo u članku A. Simunica iz 1980. Model koji je on razvio s manjim modifikacijama koristi se i danas prilikom analize revizorskih naknada. Statistički značajan utjecaj na visinu revizorskih naknada u njegovom modelu imale su sljedeće varijable:

- ❖ *veličina revidiranog poduzeća,*
- ❖ *kompleksnost operacija revidiranog poduzeća* koja se ogleda kroz decentralizaciju (broj podružnica) i kroz diversifikaciju (broj različitih industrija i omjer imovine u inozemstvu i ukupne imovine),
- ❖ *omjer potraživanja i zaliha* u odnosu na *ukupnu imovinu,*
- ❖ *te dodatne varijable kao što su postojanje gubitka u posljednje tri godine te postojanje kvalificiranog revizijskog mišljenja u prethodnim revizijskim izvještajima.*

Uz to, istaknuo je pitanje ekonomije obujma kod „Big 8“ revizorskih društava koja se ogleda kroz naplatu nižih revizijskih naknada.⁴⁰

C.M. Pong i G. Whittington (1994.) također potvrđuju kako je *veličina revidiranog poduzeća* fundamentalna eksplanatorna varijabla revizijskih naknada. Poseban naglasak stavlja se na

⁴⁰ Simunic, D. A. (1980): The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence, Journal of Accounting Research, str. 161-190.

mogućnost mjerenja veličine poduzeća ukupnom imovinom i poslovnim prihodom. *Kompleksnost revidiranog poduzeća* koja se ogleda kroz broj podružnica također je statistički značajna varijabla modela iz čega proizlazi kako veća kompleksnost podrazumijeva i veće revizijske naknade. Značajnost profita kao komponente mjerenja *revizijskog rizika* varirala je ovisno o karakteristikama modela, ali se može zaključiti kako postoji povezanost s visinom revizijske naknade pogotovo kada se radi o velikim revizorskim tvrtkama. Iz zaključka modela proizlazi kako postoji tzv. „Big 8“ efekt - velike revizijske tvrtke naplaćuju u prosjeku veće naknade u odnosu na ostale revizijske tvrtke s tim kako je važno naglasiti kako „Big 8“ tvrtke naplaćuju nižu premiju za veću kompleksnost poduzeća zbog njihove tehničke i ljudske opremljenosti iz koje proizlaze efekti ekonomije obujma. Samim time revizija velikih tvrtki je jeftinija kada ju obavljaju velike revizorske tvrtke. Pong i Whittington također ističu i postojanje *low-balling efekta*⁴¹ kao značajne utjecajne varijable na visinu revizijskih naknada.⁴²

Chan, Ezzamel i Gwilliam (1993) u svom istraživanju analiziraju utjecaj nekih novih varijabli kao što su *vlasnička kontrola, lokacija revizora i diversifikacija* uz pomoć Herfindahlovog indeksa čime se razlikuje od mjerenja Simunica (1980.). Značajnost vlasničke kontrole posebno je naglašena kod velikih tvrtki s obzirom na postojanje teorije agenta⁴³ dok kod manjih tvrtki ona nije značajna. S obzirom da su istraživanje provodili u Ujedinjenom kraljevstvu *lokacija* je također značajna utjecajna varijabla na visinu revizijskih naknada, odnosno revizijske naknade u Londonu su više od onih izvan Londona. Sukladno rezultatima prethodnih istraživanja potvrđena je značajnost *veličine revidiranog poduzeća i kompleksnost*. Također, postojanje „Big 8“ premije potvrđena je kod velikih tvrtki kao značajna utjecajna varijabla.⁴⁴

Udruživanjem Arthura Andersena s Deloitte & Toucheom 2002. godine na revizorskom tržištu od velikih revizorskih tvrtki ostaje samo „Big 4“. Fotios Pasiouras, Chrysovalantis Gaganis i Angelos Tsaklanganos u svom istraživanju (2003) tržišta Ujedinjenog Kraljevstva

⁴¹ Low-balling efekt – namjerno spuštanje cijene ispod fer vrijednosti u svrhu privlačenja novih klijenata.

⁴² Pong, C. M., Whittington, G. (1994): ‘The determinants of audit fees: Some empirical models’, *Journal of Business Finance & Accounting*, str.1071-1095.

⁴³ Teorija agenta – odvajanjem vlasništva i menadžmenta stvara se odnos agenta (menadžer) i principala (vlasnik), odnosno agent je angažiran i ovlašten od strane principala da upravlja poduzećem.

⁴⁴ Chan, P., Ezzamel, M., Gwilliam, D. (1991): *Determinants of Audit Fees for Quoted UK Companies*, *Journal of Business Finance*, str. 765-786.

ističu sljedeće pozitivno povezane i statistički značajne varijable koje utječu na visinu revizorskih naknada: *veličina revidiranog društva, kompleksnost, veličina revizora*, ali i *visina naknada za nerevizijske usluge te revizorsko mišljenje*.⁴⁵

Thinggaard i Kiertzner (2008) u svom radu analiziraju utjecajne varijable na razinu revizijskih naknada na tržištu Danske u kojoj je u to vrijeme na snazi bio zakon koji je propisivao da reviziju poduzeća moraju obavljati dva revizora (sličan zakon još je postojao u Francuskoj). Rezultati istraživanja pokazali su kako su revizijske naknade niže kada oba revizora imaju značajan udio u reviziji dok je revizijska naknada viša kada jedan od revizora ima dominantan položaj.⁴⁶

No, ipak većina istraživanja pružila je brojne dokaze da su revizijske naknade ponajviše determinirane veličinom revidiranog klijenta, njegovom poslovnom složenosti i rizikom povezanim s klijentovim poslovanjem. Tako Hay, Knechel i Wong provode 2006. godine meta-analizu dosadašnjih rezultata istraživanja revizijskih naknada u preko 100 znanstvenih radova koji su bili objavljeni u razdoblju od 1977. do 2002. za više od 20 zemalja. Analizom je obuhvaćeno ukupno 186 nezavisnih varijabli koje su klasificirane u 18 kategorija⁴⁷, odnosno u tri osnovne skupine:⁴⁸

1. obilježja klijenta (veličina, složenost, inherentni rizik, profitabilnost, financijska poluga, vrsta vlasništva, interna kontrola, korporativno upravljanje, industrija);
2. obilježja revizora (kvaliteta revizora, trajanje revizijskog angažmana, lokacija revizora) i
3. obilježja angažmana (vrijeme proteklo od datuma bilance do dana izdavanja revizijskog izvješća, vrijeme obavljanja revizije, problematične revizije, nerevizijske usluge, kompleksnost izvještavanja).

⁴⁵ Pasiouras, F., Gaganis, C., Tsaklanganos, A. (2003): An empirical investigation of the determinants of audit fees in the UK, *Journal of Business Finance*, str. 1-24.

⁴⁶ Thinggaard, F., Kiertzner, L. (2008):, *Determinants of Audit Fees: Evidence from a Small Capital Market with a Joint Audit Requirement*. *International Journal of Auditing*, 12, str. 141–158.

⁴⁷ 17 je specifičnih kategorija i 1 mješovita.

⁴⁸ Hay D. C., Knechel W. R., Wong N. (2006): *Audit fees: a meta-analysis of the effects of supply and demand attributes*. *Contemporary Accounting Research*, 23(1), 141-191.

2.4 REZULTATI DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA DETERMINANTI REVIZIJSKIH NAKNADA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Razvoj revizijske profesije u Republici Hrvatskoj karakterističan je i za određene zemlje koje su prošle ili su još uvijek u procesu prijelaza na tržišni način privređivanja. Revizijsko tržište u Republici Hrvatskoj odraz je stanja i odnosa snaga i u svjetskim razmjerima. Naime, tržište revizorskih usluga karakterizira oligopolistička struktura u kojoj dominiraju četiri velike tvrtke, a ostatak otpada na određeni broj srednje velikih revizorskih tvrtki i na mnogobrojne male lokalne revizijske tvrtke kod kojih je cjenovna konkurencija izrazito naglašena.

Kako u svijetu tako i u RH ispitivanjem determinanti utjecaja na visinu revizorskih naknada nastoji se donijeti konačan zaključak o potrebi uvođenja tarife revizijskih usluga ili nekog drugog regulativnog modela kojim bi se revizijska profesija adekvatno valorizirala. U odnosu na brojna svjetska istraživanja o ovoj problematici u RH malen je broj provedenih istraživanja. U jednom od njih provedenom od strane Roberta Zenzerovića na uzorku od 196 subjekata, ili točnije njihovih financijskih izvještaja za 2009. godinu za ukupno četiri subjekta nije pronađeno revizijsko izvješće, a njih 54 javno je objavilo naknadu za obavljenju reviziju u bilješkama uz financijske izvještaje na što ih obvezuje Pravilnik o strukturi i sadržaju financijskih izvještaja. Najviši je iznos revizijske naknade iznosio 6 milijuna kuna, a najmanje je fakturirana revizija iznosila svega 28.290 kuna. Važno je također istaknuti da najveći javno objavljeni iznos revizijske naknade višestruko nadmašuje drugi po veličini koji iznosi bitno nižih 708.000 kuna. Prosječna vrijednost zaračunatih revizijskih naknada za 54 analizirana subjekta iznosi 273.450 kn s prosječnim odstupanjem od 807.643 kuna koje je posljedica najviše zaračunate naknade. Ako se iz analize izostavi najviša naknada, prosjek je bitno niži pa iznosi 165.402 kuna uz prosječno odstupanje od 149.298 kuna.

Rezultati istraživanja o utjecaju pojedinih determinanti na visinu revizijskih naknada u skladu je s istraživanjima i u drugim zemljama, odnosno potvrđena je istraživačka hipoteza kako determinante cijena revizije na hrvatskom tržištu revizijskih usluga obuhvaćaju ponajprije **veličinu klijenta**, a utjecaj ostalih odrednica manje je izražen. Utjecaj veličine klijenta na zaračunatu revizijsku naknadu dominantna je odrednica cijene revizije. Druga najutjecajnija odrednica cijene revizije jest **profitabilnost** mjerena ostvarenim rezultatom poslovanja koja je kod ovog istraživanja ipak povezana s veličinom klijenta, zato što su u prosjeku manji klijenti ostvarivali lošije rezultate poslovanja od većih poslovnih subjekata. Unatoč tome, na osnovi

empirijskih zapažanja moguće je zaključiti da racionalizacija troškova kod manje profitabilnih klijenata rezultira odabirom revizorskih tvrtki koje će zaračunati najnižu naknadu, a pridodaju li se tome obveznici revizije koji su obveznici primjene Zakona o javnoj nabavi, visina naknade postaje presudan čimbenik odabira revizora. Zaračunata revizorska naknada ovisi, također i o *lokaciji* i o *veličini revizorske tvrtke*. Veće revizorske tvrtke i revizorske tvrtke sa sjedištem na području grada Zagreba i u trima velikim urbanim središtima zaračunavaju u pravilu višu cijenu u usporedbi s onim manjima, tj. revizorskim tvrtkama sa sjedištem u manjim gradovima. Utjecaj ostalih determinanti cijena revizije nije dokazan pa tako složenost i vlasništvo klijenta nije presudno za zaračunatu revizorsku naknadu.⁴⁹

U istraživanju koje je provela Anita Cemović⁵⁰ značajnim utjecajnim varijablama na visinu revizorskih naknada pokazale se su *veličina revidiranog poduzeća* mjerena iznosom ukupne aktive kao i *razina revizorskog truda* mjerena omjerom zbroja potraživanja i zaliha te ukupne aktive.

Najviša revizorska naknada u 2010. godini iznosila je 7 milijuna kuna koju je Hrvatski telekom d.d. isplatio revizorskom društvu Ernst&Young dok je najviša naknada u 2011. iznosila 6 milijuna kuna koju je također isplatilo isto poduzeće istom revizorskom društvu. Prosječna isplaćena revizorska naknada u 2010. Godini iznosila je 403.562 kune dok je u 2011. godini taj iznos porastao do 488.796 kuna. Ukoliko se u izračunu prosječne naknade ne uzmu u obzir milijunske naknade, a po dvije su takve isplaćene u obje godine, prosječna naknada u 2010. znatno opada te iznosi 198.029 kn, a u 2011. godini 212.491 kn.

⁴⁹ Zenzerović, R., op. cit., str. 709-728.

⁵⁰ Cemović, A. (2013): Revizorske naknade u uvjetima tržišnog natjecanja, diplomski rad, Ekonomski fakultet Split.

3 ANALIZA TRANSPARENTNOSTI I ČIMBENIKA UTJECAJA VISINU REVIZIJSKIH NAKNADA

3.1 UZORAK I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Uzorak istraživanja predstavljaju poduzeća koja kotiraju na službenom tržištu u Republici Hrvatskoj Zagrebačkoj burzi i koji su obveznici objavljivanja financijskih izvještaja u 2013. i 2014. godini. Navedenu skupinu subjekata čini 135 nefinancijskih poduzeća čiji su godišnji financijski izvještaji javno dostupni na internetskim stranicama Zagrebačke burze. Prikupljeni podaci korišteni su prilikom statističke analize u svrhu određivanja determinanti utjecaja na visinu revizijskih naknada. Za statističku analizu prikupljenih podataka korišten je statistički program SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) kao i kompatibilni program MS Excel. Na temelju rezultata proizašlih iz statističke obrade prikupljenih podataka doneseni su zaključci o determinantama revizorskih naknada u Republici Hrvatskoj.

3.2 MJERENJE I OPIS VARIJABLI

U regresijskom modelu koriste se kvalitativne i kvantitativne varijable. Kvantitativne varijable su one varijable koje se mogu kvantificirati numerički definiranom ljestvicom dok kvalitativne varijable predstavljaju određene karakteristike skupa koje se u model unose uporabom binarnih varijabli. U korištenom modelu upotrijebljene su slijedeće kvantitativne varijable:

- ❖ *Revizijske naknade* (simbol $\ln Nak$) – zavisna varijabla kao prirodni logaritam visine isplaćenih revizijskih naknada od strane promatranih poduzeća koja kotiraju na Zagrebačkoj burzi.
- ❖ *Veličina klijenta* (simbol $\ln Im$) – nezavisna varijabla kao prirodni logaritam ukupne imovine za koju se očekuje da bude pozitivno povezana s visinom revizijskih naknada s obzirom da veća poduzeća podrazumijevaju veći obujam transakcija i revizijskog posla.
- ❖ *Inherentni rizik* ($PtZal$) – nezavisna varijabla kao omjer zbroja potraživanja i zaliha te ukupne imovine za koju se očekuje da bude pozitivno povezana s visinom revizijskih naknada s obzirom da se zalihe i potraživanja smatraju područjima visokog rizika koja zahtijevaju posebne revizijske postupke.

- ❖ **Profitabilnost** (ROA) – nezavisna varijabla kao omjer neto dobiti i ukupne imovine za koju se očekuje negativna povezanost s visinom revizijskih naknada s obzirom da neprofitabilna poduzeća predstavljaju veći rizik za revizora u pogledu osiguranja od gubitaka.
- ❖ **Financijska poluga** (FP) – nezavisna varijabla kao omjer duga i ukupne imovine za koju se očekuje negativna povezanost s visinom revizijskih naknada zbog istog razloga kao i kod profitabilnosti odnosno zbog činjenice kako veća zaduženost izlaže revizora većem riziku gubitka.
- ❖ **Razina računovodstvenih obračunskih jedinica** (apsROJ) – nezavisna varijabla kao apsolutna razina ukupnih računovodstvenih obračunskih jedinica za koju se očekuje pozitivna povezanost s visinom revizijskih naknada s obzirom da veća razina neizvjesnosti realizacije povećava komponentu revizijskog rizika što se posljedično kompenzira većim revizorskim naknadama.

Kvantitativne varijable koje se koriste u modelu su:

- ❖ **Gubitak** (Gub) – dummy varijabla koja poprima vrijednost 1 za gubitak,
- ❖ **Vrsta vlasništva** (VID) – dummy varijabla koja poprima vrijednost 1 za državno vlasništvo,
- ❖ **Vrsta revizora** (Velika4) – dummy varijabla koja poprima vrijednost 1 za revizore iz skupine Velika četvorka.

3.3 ANALIZA TRANSPARENTNOSTI PODUZEĆA KOD OBJAVLJIVANJA REVIZIJSKIH NAKNADA

Analiza transparentnosti objavljivanja revizijskih naknada istražena je pomoću prve hipoteze koja glasi:

H1: Postoji niska razina transparentnosti u pogledu objavljivanja revizijskih naknada u Republici Hrvatskoj.

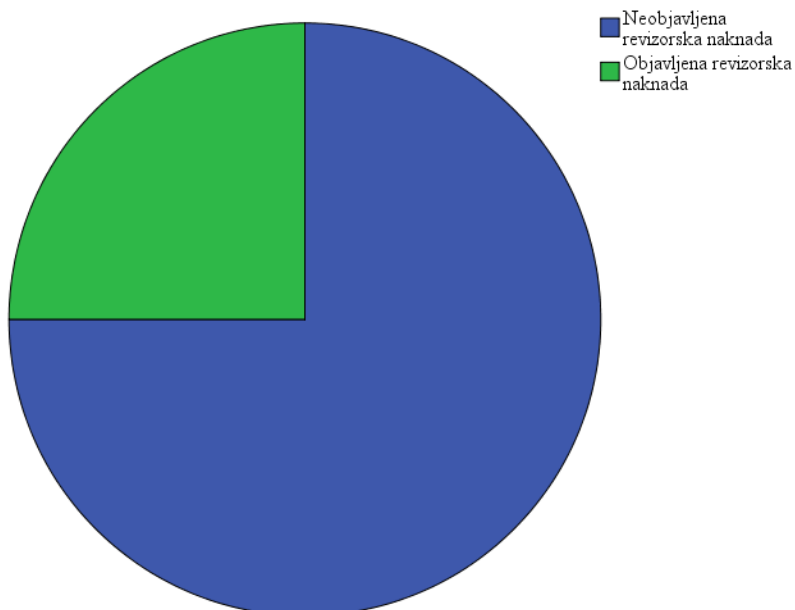
Prema Pravilniku o strukturi i sadržaju financijskih izvještaja obveznici revizije obvezni su u bilješkama uz financijske izvještaje objaviti podatak o visini isplaćenih naknada za obavljene revizorske usluge. Pregledom prikupljenih podataka utvrđeno je kako samo manji broj obveznika ispunjava svoju zakonsku obvezu u nedostatku postojanja propisanih kazni za one koji se ne pridržavaju propisanih obveza. U većini poduzeća koja nisu objavila revizorske naknade ne postoji nikakav osvrt na tu obvezu dok je u manjem dijelu onih koji ispunjavaju zakonsku obvezu revizorska naknada objavljena kao sastavni dio vanjskih usluga zajedno s odvjetničkim, intelektualnim i sličnim uslugama.

Za 2013. godinu ukupno je pronađeno 31 objavljena naknada od ukupno 124 nefinancijska obveznika revizije dok su za 2014. godinu 34 poduzeća ispunila svoju zakonsku obvezu objave revizorskih naknada. 31 poduzeće svoju je obvezu ispunilo u obje navedene godine dok su 3 poduzeća svoju obvezu prvi put ispunile u 2014. godini.

Tablica 4: Transparentnost objavljivanja revizorskih naknada u RH (2013. godina)

	Frekvencija	Postotak
Valid		
Neobjavljena revizorska naknada	93	75,0
Objavljena revizorska naknada	31	25,0
Ukupno	124	100,0

Izvor: Autor

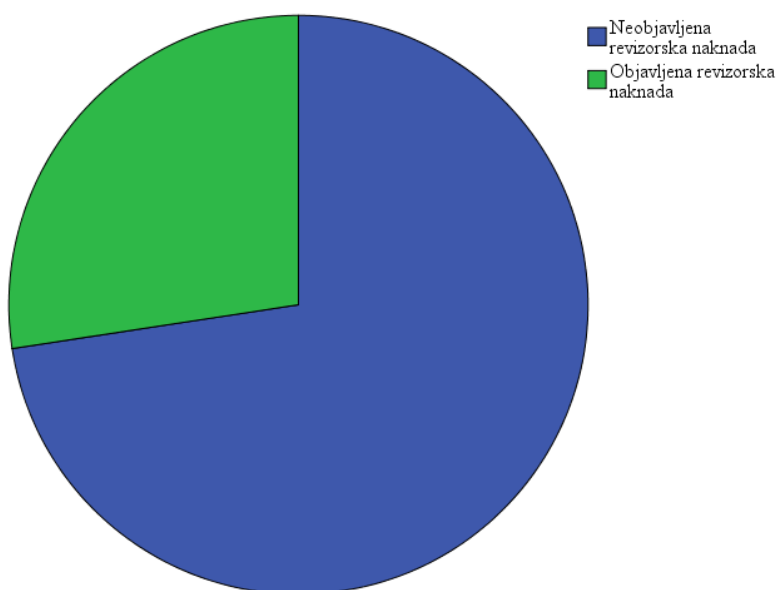
Grafikon 1: Transparentnost objavljivanja revizorskih naknada u 2013. godini

Izvor: Autor

Tablica 5: Transparentnost objavljivanja revizorskih naknada u RH (2014. godina)

	Frekvencija	Postotak
Valid Neobjavljena revizorska naknada	90	72,6
Objavljena revizorska naknada	34	27,4
Ukupno	124	100,0

Izvor: Autor

Grafikon 2: Transparentnost objavljivanja revizorskih naknada u 2014. godini

Izvor: Autor

Tablica 6: Revizorske naknade u 2013. i 2014. godini

	N	Najmanja naknada	Najveća naknada	Srednja vrijednost
Revizorske naknade u 2013.	31	30.000,00	4.700.000,00	777.414,44
Revizorske naknade u 2014.	34	25.000,00	4.884.000,00	826.229,47

Izvor: Autor

Analizom objavljenih naknada za 2013. godinu utvrđujemo kako su 4 tvrtke (Atlantic Grupa d.d., Hrvatski telekom d.d., Institut IGH d.d. i Ledo d.d. za proizvodnju i promet sladoleda i smrznute hrane) platile značajno veći iznos od prosjeka. Izuzmemo li te četiri tvrtke iz analize prosječna revizorska naknada iznosi 307.809,17 što predstavlja smanjenje od 60,41% u odnosu na početnu srednju vrijednost naknade. U 2014. godini 3 su tvrtke (Hrvatski telekom d.d., Institut IGH d.d. i Ledo d.d. za proizvodnju i promet sladoleda i smrznute hrane) platile značajno veći iznos od prosjeka. Izuzmemo li te tri tvrtke iz analize prosječna revizorska naknada iznosi 471.509,73 što predstavlja smanjenje od 42,93% u odnosu na početnu srednju vrijednost naknade.

Najveću naknadu u 2013. isplatio je Hrvatski telekom d.d. i to jednom od članova „Velike 4“ PWC d.o.o. dok je u 2014. najveću naknadu platio Institut IGH također prema PWC d.o.o. Najmanju naknadu u 2013. platilo je Kamensko d.d. u stečaju Prokura reviziji d.o.o. dok je u 2014. najmanju naknadu platio Hotel Medena dioničko društvo za hotelijerstvo i turizam HLB inženjerskom birou d.o.o..

Zaključak 1. Hipoteze je da postoji niska razina transparentnosti prilikom objavljivanja revizorskih naknada u 2013. i 2014. godini jer je manje od 30% analiziranih obveznika revizije objavilo iznose naknada samostalno ili kao dio određenih usluga.

3.4 ANALIZA ČIMBENIKA KOJI UTJEČU NA VISINU REVIZIJSKIH NAKNADA

Drugom i trećom hipotezom pretpostavljeno je da postoje određeni relevantni čimbenici koji značajno utječu na visinu revizijskih naknada. Ti čimbenici su podijeljeni u dvije skupine: a) oni koji se odnose na karakteristike revizorskih društava, što je testirano hipotezom H2 i oni koji se odnose na karakteristike revidiranih poduzeća, što testirano hipotezom H3. Navedene hipoteze glase:

H2: Reputacija revizorskog (vrsta) društva pozitivno utječe na visinu revizijskih naknada

H3: Negativni poslovni rezultat, zaduženost, razina računovodstvenih obračunskih veličina, veličina revidiranog društva i razina inherentnog rizika pozitivno utječu na visinu revizijske naknade, a profitabilnost i vrsta vlasništva negativno utječu na visinu revizijskih naknada.

Na temelju rezultata prethodnih istraživanja, a za potrebe utvrđivanja determinanti utjecaja na visinu revizijskih naknada u RH kreiran je sljedeći regresijski model:

$$\ln Nak_{it} = \alpha_0 + \beta_1 \ln Im_{it} + \beta_2 PtZal_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \beta_4 Gub_{it} + \beta_5 FP_{it} + \beta_6 ApsROJ_{it} + \beta_7 VID_{it} + \beta_8 Velika4_{it} + u_{it}$$

Regresijskom analizom cilj nam je utvrditi ocjene parametara u svrhu procjene ovisnosti visine revizijskih naknada u odnosu na ukupnu aktivu, inherentni rizik, profitabilnost, negativan poslovni rezultat, zaduženost, razinu računovodstvenih obračunskih veličina, vrstu vlasništva te vrstu revizijskog društva pri čemu se koristi statistički programski paket SPSS uz pomoć MS Excela.

Kao što je već prethodno objašnjeno, u model je uključeno osam nezavisnih varijabli od čega se sedam odnosi na karakteristike revidiranog društva (Veličina klijenta, Inherentni rizik, Profitabilnost, Poslovni rezultat, Financijska poluga, Računovodstvene obračunske jedinice i Vrsta vlasništva) dok se jedna odnosi na karakteristike revizora (Vrsta revizora).

U tablici 7 prikazana je deskriptivna statistika svih varijabli uključenih u model za obje analizirane godine.

Tablica 7: Deskriptivna statistika varijabli (2013. i 2014.)

	N	Minimum	Maksimum	Srednja vrijednost	Std. Devijacija
lnNak	65	10,12663110	15,40147511	12,4858667740	1,49070187990
lnIm	65	16,48209536	23,35045417	19,9994522413	1,47800256221
PtZal	65	,00063496	,53495298	,2174648045	,16601983503
ROA	65	-,84422420	,18348455	-,0262268075	,13739684571
Gub	65	0	1	,52	,503
FP	65	,05239855	1,77927485	,5019556414	,32719940945
apsROJ	65	,00013985	,89076220	,0830188997	,13125369913
VID	65	0	1	,17	,378
Velika4	65	0	1	,15	,364
Valid N (listwise)	65				

Izvor: Autor

Na temelju rezultata deskriptivne statistike možemo zaključiti kako uzorak čine poduzeća koja u prosjeku ostvaruju negativnu stopu rentabilnosti (ROA = -2,62%) dok čak 52% poduzeća posluju s gubitkom što je vjerojatno posljedica još uvijek aktualne krize u Republici Hrvatskoj. Prosječni udio potraživanja i zaliha u ukupnoj imovini iznosi 22% dok je prosječna zaduženost analiziranih poduzeća 50%. Od promatranih revizorskih poduzeća tek je 15% članova Velike četvorke, a samo 17% je u državnom vlasništvu.

U nastavku rada testira se model za svaku promatranu godinu posebno.

Tablica 8: Tablica ANOVA ocijenjenog regresijskog modela (2013.)

Model	Zbroj kvadrata	Stupnjevi slobode -df	Srednja vrijednost kvadrata	F	Sig.
1 Regresija	42,162	8	5,270	5,447	,001 ^b
Rezidual	21,287	22	,968		
Total	63,449	30			

a. Zavisna varijabla: lnNak

b. Nezavisne varijable: (Konstanta), Velika4, VID, FP, apsROJ, Gub, lnIm, PtZal, ROA

Izvor: Autor

U Tablici 8 prikazani su podaci o protumačenim (SP), neprotumačenim (SR) te ukupnim odstupanjima (ST) vrijednosti zavisne varijable (ln revizijske naknade) od aritmetičke sredine.

Dakle, SP je suma kvadrata protumačenog dijela odstupanja vrijednosti varijable Y od aritmetičke sredine, SR je suma kvadrata neprotumačenog dijela odstupanja vrijednosti varijable Y od aritmetičke sredine dok je ST suma kvadrata ukupnih odstupanja vrijednosti varijable Y od aritmetičke sredine. Konačno vrijedi da je: $SP + SR = ST$.

Tablica 16 pokazuje sljedeće vrijednosti pokazatelja:

$$SP = 42,162; SR = 21,287; ST = 63,449$$

Iz ovih podataka može se zaključiti kako je iznad 60% prikupljenih podataka protumačeno ovim regresijskim modelom (što je usporedivo s ostalim sličnim modelima), a njegova signifikantnost od 0,1% pokazuje njegovu značajnost.

Tablica 9: Ocijenjeni linearni regresijski model s cijenom revizorskih usluga kao zavisnom varijablom (2013.)

Model	Nestandardizirani koeficijenti		Standardizirani koeficijenti	T	Sig.	
	B	Std. pogreška	Beta			
1	(Konstanta)	3,713	3,061		1,213	,238
	Inlm	,423	,155	,426	2,725	,012
	PtZal	,320	1,542	,037	,207	,838
	ROA	4,680	3,458	,301	1,353	,190
	FP	-,308	,698	-,071	-,441	,663
	apsROJ	4,653	2,792	,281	1,666	,110
	Gub	-,003	,537	-,001	-,005	,996
	VID	-,455	,584	-,117	-,779	,444
	Velika4	1,195	,560	,307	2,134	,044

a. Zavisna varijabla: lnNak
Izvor: Autor

Rezultati istraživanja pokazuju da su značajne determinante revizijskih naknada u Republici Hrvatskoj za 2013. godinu veličina revidiranog subjekta i vrsta revizijskog društva. Kao i u većini dosadašnjih istraživanja varijabla veličina revidiranog subjekta pozitivno i značajno je povezana s visinom revizijske naknade (razina signifikantnosti od 1,2%) dok je varijabla vrsta društva također pozitivno povezana, ali s razinom signifikantnosti od 4,4%. Ostale varijable nisu statistički značajne (prelaze prag signifikantnosti od 10%).

U nastavku analiziramo regresijski model za 2014. godinu.

Tablica 10: Tablica ANOVA ocijenjenog regresijskog modela (2014.)

Model	Zbroj kvadrata	Stupnjevi slobode - df	Srednja vrijednosti kvadrata	F	Sig.	
1	Regresija	54,261	8	6,783	6,921	,000^b
	Rezidual	24,499	25	,980		
	Ukupno	78,760	33			

a. Zavisna varijabla: lnNak

b. Nezavisne varijable: (Konstanta), Velika4, VID, apsROJ, FP, Gub, Inlm, PtZal, ROA
Izvor: Autor

U Tablici 10 prikazani su podaci o protumačenim (SP), neprotumačenim (SR) te ukupnim odstupanjima (ST) vrijednosti zavisne varijable (ln revizijske naknade) od aritmetičke sredine.

Tablica 10 pokazuje sljedeće vrijednosti pokazatelja:

SP = 54,261 ; SR = 24,499 ; ST = 78,760.

Iz ovih podataka može se zaključiti kako je veći dio prikupljenih podataka protumačen (preko 60%) ovom regresijskom jednadžbom ovoga modela što je slično prethodnim istraživanjima, a njegova signifikantnost od približno 0% dokazuje njegovu statističku značajnost.

Tablica 11: Ocijenjeni linearni regresijski model s cijenom revizorskih usluga kao zavisnom varijablom (2014.)

Model	Nestandardizirani koeficijenti		Standardizirani koeficijenti	T	Sig.
	B	Std. Pogreška	Beta		
(Konstanta)	3,168	2,794		1,134	,268
InIm	,514	,135	,503	3,810	,001
PtZal	,400	1,584	,043	,252	,803
ROA	-3,717	2,667	-,407	-1,394	,176
1 FP	-,589	,625	-,124	-,944	,354
apsROJ	-2,489	2,430	-,260	-1,024	,315
Gub	-1,093	,513	-,359	-2,130	,043
VID	-1,054	,576	-,264	-1,829	,079
Velika4	,964	,537	,224	1,793	,085

a. Zavisna varijabla: lnNak

Izvor: Autor

Rezultati istraživanja pokazuju da su značajne determinante revizijskih naknada u Republici Hrvatskoj za 2014. godinu veličina revidiranog subjekta, vrsta revizijskog društva, vrsta vlasništva te gubitak. Očito je da se veličina revidiranog društva i vrsta revizijskog društva pojavljuju u obje godine kao značajne varijable dok su gubitak i vrsta vlasništva značajne tek u 2014. Državno vlasništvo negativno utječe na visinu revizijskih naknada sa signifikantnošću od 7,9% dok varijabla gubitak također negativno utječe na visinu revizijskih naknada sa signifikantnošću od 4,3%. Ostale varijable nisu značajne u 2014. godini kao ni u 2013. (prelaze prag signifikantnosti od 10%).

Zaključak 2. i 3. Hipoteze je da su veličina revidiranog društva i vrsta revizijskog društva značajne determinante revizijskih naknada u Republici Hrvatskoj jer su statistički značajne u obje analizirane godine dok su gubitak i vrsta vlasništva značajni samo u 2014. Kao mogući uzrok takvog rezultata može se istaknuti veličina uzorka onih poduzeća koja su objavila visinu revizijskih naknada. S obzirom na pozitivan predznak parametra uz navedene nezavisne varijable, može se zaključiti da su revizorske naknade proporcionalno povezane s veličinom poduzeća – veće poduzeće veće revizijske naknade i vrstom revizijskog društva – revizijsko društvo iz skupine Velika četvorka veće revizijske naknade.

Kako bi se potvrdila robusnost zaključka u vezi prihvaćanja hipoteze H2 (s obzirom na to da je u 2014. godini varijabla Velika 4 statistički značajna na graničnoj razini signifikantnosti od 8,5%) dodatno su provedeni testovi razlika u srednjim vrijednostima revizijskih naknada između poduzeća koja su klijenti Velike četvorke i poduzeća koja nisu njihovi klijenti. Naime, s obzirom na tehničku i ljudsku opremljenost Velike četvorke za očekivati je kako će oni obavljati revizije većeg obujma, a samim time i posljedično obračunavati veće revizorske naknade. Kako bi se donio zaključak o postavljenoj hipotezi provodi se Mann-Whitney U-test za dva nezavisna uzorka koja se mjere pomoću redosljedne skale te T-test za razlike u aritmetičkim sredinama.

Tablica 12: Tablica rangova revizorskih naknada i vrste revizorskog društva (2013.)

	Revizorsko društvo	N	Srednja vrijednost rangova	Zbroj rangova
	Velika 4	5	25,80	129,00
Naknada	Ostala revizorska društva	26	14,12	367,00
	Ukupno	31		

Izvor: Autor

Tablica 13: Mann-Whitney U test revizorskih naknada i vrste revizorskog društva (2013.)

	Naknada
Mann-Whitney U	16,000
Wilcoxon W	367,000
Z	-2,632
Asymp. Sig. (2-tailed)	,008
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,006 ^b

a. Grouping Variable: Revizorskodruštvo

b. Not corrected for ties.

Izvor: Autor

U Tablici 13 prikazani su odgovarajući rezultati Mann-Whitney U-testa za zadani uzorak revizorskih društava prema vrsti. Može se vidjeti da je empirijska signifikantnost $\alpha^* \approx 0,008 = 0,8\% \rightarrow \alpha^* < 5\%$ pa se donosi zaključak o odbacivanju početne hipoteze, tj. postoji statistički značajna razlika u rangovima u revizijskoj naknadi s obzirom na vrstu revizorskog društva u 2013. godini uz signifikantnost testa od 5%.

Tablica 14: Tablica rangova revizorskih naknada i vrste revizorskog društva (2014.)

	Revizorsko društvo	N	Srednja vrijednost rangova	Zbroj rangova
Naknada	Velika 4	5	27,80	139,00
	Ostala revizorska društva	29	15,72	456,00
	Ukupno	34		

Izvor: Autor

Tablica 15: Mann-Whitney U test revizorskih naknada i vrste revizorskog društva (2014.)

	Naknada
Mann-Whitney U	21,000
Wilcoxon W	456,000
Z	-2,504
Asymp. Sig. (2-tailed)	,012
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,010 ^b

a. Grouping Variable: Revizorskodruštvo

b. Not corrected for ties.

Izvor: Autor

U Tablici 15 prikazani su odgovarajući rezultati Mann-Whitney U-testa za zadani uzorak revizorskih društava prema vrsti. Može se vidjeti da je empirijska signifikantnost $\alpha^* = 0,012 = 1,2\% \rightarrow \alpha^* < 5\%$ pa se donosi zaključak o odbacivanju početne hipoteze, tj. postoji statistički značajna razlika u rangovima u revizijskoj naknadi s obzirom na vrstu revizorskog društva u 2014. godini uz signifikantnost testa od 5%.

Tablica 16: T-test razlike u aritmetičkim sredinama revizijskih naknada (2013.)

	Velika4	N	Srednja vrijednost	Std. Devijacija	Standardna pogreška srednje vrijednosti
Nak	ostala društva	26	419278,2535	707881,94694	138827,07157
	Velika 4	5	2639722,6000	2126625,26771	951055,73225

t-test naknada, by (Velika4)

Izvor: Autor

t* = - 4,425

stupnjevi slobode = 29

Rezultati provedenog t-testa pokazuju kako postoji statistički značajna razlika ($p < 0,05$) između revizorskih naknada koje naplaćuju članovi Velike četvorke u odnosu na ostala revizijska društva, odnosno postoji statistički značajna razlika u visinama revizijskih naknada s obzirom na vrstu revizijskog društva u 2013. godini.

Tablica 17: T-test razlike u aritmetičkim sredinama revizijskih naknada (2014.)

	Velika4	N	Srednja vrijednost	Std. Devijacija	Standardna pogreška srednje vrijednosti
Nak	ostala društva	29	539384,5124	912370,06161	169422,86713
	Velika 4	5	2489930,2000	2097414,37057	937992,22191

t-test naknada, by (Velika4)

Izvor: Autor

t = - 3,563

stupnjevi slobode = 32

1

Rezultati provedenog t-testa pokazuju kako postoji statistički značajna razlika ($p < 0,05$) između revizorskih naknada koje naplaćuju članovi Velike četvorke u odnosu na ostala revizijska društva, odnosno postoji statistički značajna razlika u visinama revizijskih naknada s obzirom na vrstu revizijskog društva u 2014. godini.

Konačni zaključak 2. Hipoteze je da postoji značajna razlika između revizorskih naknada koje naplaćuje Velika četvorka u odnosu na naknade ostalih društava. Takav zaključak je i očekivan s obzirom da revizije većeg obujma posla i revizije velikih tvrtki obavljaju i velike revizijske tvrtke koje posljedično naplaćuju i veće revizijske naknade.

3.5 USPOREDBA REZULTATA ISTRAŽIVANJA S REZULTATIMA PRETHODNIH ISTRAŽIVANJA

Rezultat ovog istraživanja u potpunosti je komplementaran s prethodnim istraživanjima kada je riječ o varijabli *veličine revidiranog klijenta* koja se kao značajna varijabla pojavljuje u

većini istraživanja. Ostale varijable koje su se u modelu pokazale statistički značajne (gubitak, vrsta revizorskog društva, vrsta vlasništva) pojavljuju se kao značajne u prethodnim istraživanjima, ali ne u onom obujmu kao i veličina revidiranog klijenta.

Primjerice, Simunic⁵¹ je u svom istraživanju također imao gubitak (u posljednje tri godine) i veličinu revidiranog subjekta kao značajne varijable, ali i omjer potraživanja i zaliha u odnosu na ukupnu imovinu kao i kompleksnost koja se očitovala kroz broj podružnica. Pong i Whittington⁵² također ističu kompleksnost i veličinu revidiranog poduzeća, ali i komponentu rizika kao značajnu varijablu. Posebno je zanimljivo istaknuti postojanje Big 8 efekta kojeg se može poistovjetiti sa varijablom vrsta revizora s obzirom da je naglasak stavljen na višu cijenu koju zaračunavaju članovi tada Velike osmorice. I ostali istraživači uglavnom potvrđuju značajnost veličine poduzeća dok se ostale varijable mijenjaju, a između ostalih vrijedi naglasiti značajnost lokacije revizora, vlasničke kontrole i diversifikacije čiju značajnost dokazuju Chan, Chan, Ezzamel i Gwilliam⁵³.

Usporedbom rezultata ovog istraživanja s prethodnim u Republici Hrvatskoj zaključak je kako je cijena revizorskih usluga porasla u odnosu na 2010. godinu. Primjerice, u 2010. godini prosječna revizijska naknada iznosila je 403.562 kuna dok je u 2014. taj iznos povećan za preko 100% na 826.229,47 kuna. Zanimljivo je kako je najveća isplaćena naknada u 2010. bila 7 milijuna kuna dok je u 2014. ona iznosila 4.884.000 kn. Uzmemo li u obzir prosječnu visinu naknada i najvišu isplaćenu naknadu prilikom usporedbe revizijskog tržišta dolazimo do zaključka o rastu ukupne razine naknada premda je najviša isplaćena naknada u 2010. značajno veća od najviše isplaćene u 2014. u Republici Hrvatskoj. Što se pak usporedbe rezultata istraživanja s rezultatima prethodnih u pogledu determinanti revizorskih naknada tiče tu također nije došlo do značajnijih odstupanja. Naime, Zenzerović⁵⁴ u svom istraživanju ističe veličinu klijenta kao najznačajniju determinantu dok je utjecaj ostalih manje izražen. Od ostalih varijabli ističe profitabilnost koja je povezana s veličinom klijenta s obzirom da su manji klijenti ostvarivali lošije rezultate. Također, Zenzerović ističe da racionalizacija

⁵¹ Simunic, D. A. (1980): The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence, *Journal of Accounting Research*, str. 161-190.

⁵² Pong, C. M., Whittington, G. (1994): 'The determinants of audit fees: Some empirical models', *Journal of Business Finance & Accounting*, str.1071-1095.

⁵³ Chan, P., Ezzamel, M., Gwilliam, D. (1991): Determinants of Audit Fees for Quoted UK Companies, *Journal of Business Finance*, str. 765-786.

⁵⁴ Zenzerović, R., op. cit., str. 709-728.

troškova kod manje profitabilnih klijenata rezultira odabirom revizorskih tvrtki na temelju najnižih naknada.

4 ZAKLJUČAK

Revizijska profesija u suvremenom svijetu nalazi se pred brojnim problemima konačne valorizacije od strane nadležnih organa kao važnog čimbenika funkcioniranja tržišta kapitala. Kao posrednici između vlasnika i menadžera revizori predstavljaju čimbenik ravnoteže kada je riječ o raspoloživosti informacija. Postupkom revizije revizori potvrđuju vjerodostojnost prikazanih informacija koje investitori koriste prilikom donošenja odluka. Uzimajući to u obzir, revizori su nekada suočeni s nerealnim očekivanjima okoline kada su u pitanju mogućnosti postupka revizije.

Velik je broj zainteresiranih korisnika koji potražuju revidirane informacije. Tu su uključeni: investitori, menadžeri, regulatori, bankari, zaposlenici, revizori, analitičari, itd. Kada je riječ o ponudi informacija smatra se da su financijski izvještaji i korporativno izvještavanje primarna odgovornost menadžmenta pa iz tog razloga, menadžment treba ponuditi da njegove financijske izvještaje i sustav objavljivanja nadzire i potvrdi neovisna stranka, što će dovesti do potražnje za revizijskim uslugama. Revizor je, posebice u kontekstu ekonomskog tržišta, zabrinut za učinke financijskih tržišta na investitore.

Kako i u svjetskim okvirima tako je i u Hrvatskoj reguliranje revizije pa i revizijskih naknada prepušteno tržištu i njegovim mehanizmima. Rijetke su zemlje u kojima je zakonski propisana tarifa zaživjela dugi niz godina pa je tako danas revizija prepuštena zakonima ponude i potražnje kao bilo koji drugi proizvod. Brojni su istraživači pokušali utvrditi determinante revizorskih naknada u svrhu definiranja modela određivanja visine revizijskih naknada. Rezultati u tom pogledu variraju u broju promatranih varijabli kao i u konačnim rezultatima regresijskog modela zbog čega još uvijek nije pronađeno konačno rješenje kojim bi se revizijska profesija valorizirala i potvrdila kao važna za funkcioniranje tržišnih gospodarstava.

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju značajnost veličine revidiranog subjekta na visinu revizijskih naknada što je u skladu s dosadašnjim istraživanjima dok se u ovom istraživanju potvrđuje značajnost i vrste vlasništva, gubitka i vrste revizijskog društva što se može pripisati veličini uzorka onih društava koja su objavila visinu revizijskih naknada.

SAŽETAK

Eksterna revizija postupak je valorizacije informacija iz financijskih izvještaja kako bi se investitorima omogućilo da prilikom donošenja investicijskih i drugih odluka raspolažu realnim i istinitim informacijama. S obzirom da revizor izdaje relativno mišljenje temeljeno na uzorku često je izložen nerealnim očekivanjima da otkrije sve nepravilnosti unutar poduzeća, dok je istovremeno postupak utvrđivanja revizorskih naknada prepušten tržišnim mehanizmima. Velika je potražnja za kvalitetnim financijskim i nefinancijskim informacijama, dok je za ponudu istih odgovoran menadžment čije odluke mogu imati različite motive pa je i to jedan od razloga angažmana i povjerenja prema eksternom revizoru kao neovisnom čimbeniku koji provjerava poslovanje poduzeća. Brojni su istraživači pokušali definirati ključne determinante utjecaja na visinu revizorskih naknada, a između ostalih najkorištenije su: veličina poduzeća, kompleksnost, vrsta vlasništva, vrsta revizorskih društava, profitabilnost, itd. Rezultati značajnosti pojedinih varijabli variraju ovisno o uzorku, a konačan model izračuna naknade i zakonskog okvira kojim bi se valorizirala revizijska profesija još uvijek nije pronađen. Revizija je i dalje proizvod na tržištu prepušten tržišnim zakonima na kojem vlada oligopolistička struktura Velike četvorke koja svojom tehničkom i ljudskom opremljenošću predvodi revizijsku profesiju, a samim time naplaćuje i više revizorske naknade. Značajne determinante revizorskih naknada ovog istraživanja posljedica su veličine uzorka društava koja su objavila visinu revizijskih naknada.

Ključne riječi: eksterna revizija, revizorske naknade, determinante revizorskih naknada

SUMMARY

External audit is a process of the valorization of information from the financial statements in order to allow investors to have a real and truthful information when making investment and other decisions. Since the auditor express relative opinion based on a sample he/she is often exposed to unrealistic expectations to uncover all irregularities within the company, while at the same time the process of determining audit fees is in line with market mechanisms. There is a great demand for high-quality financial and non-financial information, while the offer of the same is management responsibility whose decisions may have different motives so this is one of the reasons for engagement and trust to the external auditor as an independent factor that checks the company's business. Many researchers have tried to define the key determinant impact on the amount of audit fees, among others the most used are: company size, complexity, type of ownership, type of audit firms, profitability, and so on. The results of the significance of certain variables vary depending on the sample, and the final model of calculating fees and legal framework to evaluate the audit profession has not yet been found. The audit is still product on the market in line with market laws where manages oligopolistic structure of the Big Four because of its technical and human equipment what allows them to charge higher audit fees. Determinants of audit fees of this research are significant due to sample size of companies which have announced the amount of audit fees.

Keywords: external audit, the audit fees, audit fees determinants

POPIS SLIKA, TABLICA I GRAFIKONA

Slika 1: Funkcija revizora kao čimbenika s dodanom vrijednošću u korporativnom financijskom izvještavanju.....	11
Slika 2: Sukob interesa između dioničara i menadžera.....	18
Tablica 1: Određivanje naknade na temelju ukupnog prihoda u prethodnoj godini.....	23
Tablica 2: Određivanje naknade na temelju vrijednosti aktive u prethodnoj godini.....	23
Tablica 3: Određivanje naknade na temelju prosječnog broja radnika u prethodnoj godini....	24
Tablica 4: Transparentnost objavljivanja revizorskih naknada u RH (2013. godina).....	42
Tablica 5: Transparentnost objavljivanja revizorskih naknada u RH (2014. godina).....	43
Tablica 6: Revizorske naknade u 2013. i 2014. Godini.....	44
Tablica 7: Deskriptivna statistika varijabli (2013. i 2014.).....	45
Tablica 8: Tablica ANOVA ocijenjenog regresijskog modela (2013.).....	46
Tablica 9: Ocijenjeni linearni regresijski model s cijenom revizorskih usluga kao zavisnom varijablom (2013.).....	47
Tablica 10: Tablica ANOVA ocijenjenog regresijskog modela (2014.).....	47
Tablica 11: Ocijenjeni linearni regresijski model s cijenom revizorskih usluga kao zavisnom varijablom (2014.).....	48
Tablica 12: Tablica rangova revizorskih naknada i vrste revizorskog društva (2013.).....	49
Tablica 13: Mann-Whitney U test revizorskih naknada i vrste revizorskog društva (2013.)...49	
Tablica 14: Tablica rangova revizorskih naknada i vrste revizorskog društva (2014.).....	50
Tablica 15: Mann-Whitney U test revizorskih naknada i vrste revizorskog društva (2014.)..50	
Tablica 17: T-test razlike u aritmetičkim sredinama revizijskih naknada (2014.).....	51
Tablica 16: T-test razlike u aritmetičkim sredinama revizijskih naknada (2013.).....	51

Grafikon 1: Transparentnost objavljivanja revizorskih naknada u 2013. godini.....43

Grafikon 2: Transparentnost objavljivanja revizorskih naknada u 2014. godini.....43

LITERATURA

1. Agencija za zaštitu tržišnog natjecanja (2007): Analiza tržišta pružanja usluga revizije na području Republike Hrvatske sa stanovišta provedbe prava i politike tržišnog natjecanja; dostupno on-line na:
<http://www.aztn.hr/uploads/documents/odluke/TN/031-012006-01077.pdf>.
2. Babić, Z., Pervan, M., Pervan, I. (2001): "Multicriterial financial analysis for dealing with transitional enterprises", Proceedings of 4th International Conference on Enterprise in Transition, str. 405-407. (CD ROM, str. 2368-2385), Faculty of Economics Split, Hvar, ISBN: 953-6024-39-X.
3. Cemović, A. (2013): Revizorske naknade u uvjetima tržišnog natjecanja, diplomski rad, Ekonomski fakultet Split.
4. Chan, P., Ezzamel, M., Gwilliam, D. (1991): Determinants of Audit Fees for Quoted UK Companies, Journal of Business Finance, str. 765–786.
5. Direktiva 2006/43/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 17. svibnja 2006. O zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja, kojom se mijenjaju direktive Vijeća 78/660/EEZ i 83/349/EEZ te stavlja izvan snage Direktiva Vijeća 84/253/EEZ (SL L 157, 9.6.2006., str. 87).
6. Direktiva 2014/56/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. kojom se izmjenjuje Direktive 2006/43/EZ o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja (L 158/196, 27.5.2014.).
7. Lider media d.o.o. (2014): Svijetom drmaju Velika trojka i Velika četvorka, [Internet], raspoloživo na: <http://lider.media/aktualno/tvrtke-i-trzista/poslovna-scena/n-svijetom-drmaju-velika-trojka-i-velika-cetvorka/>, [11.07.2016.].
8. Narodne novine, (2009): Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 12.
9. Narodne novine, (2015): Pravilnik o strukturi i sadržaju financijskih izvještaja, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 78.
10. Narodne novine, (2006): Tarifa revizorskih usluga, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 63.
11. Narodne novine, (2015): Zakon o računovodstvu, Narodne novine d.d. Zagreb, br. 78.
12. Narodne novine, (2005): Zakon o reviziji, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 146 i 139/2008.

13. Narodne novine, (2002): Zakon o tržištu vrijednosnih papira, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 84.
14. Pasiouras, F., Gaganis, C., Tsaklanganos, A. (2003): An empirical investigation of the determinants of audit fees in the UK, *Journal of Business Finance*, str. 1-24.
15. Pervan, I. (2008): Korporativno izvještavanje, u *Korporativno upravljanje* (ur. Tipurić, D.), Sinergija, Zagreb.
16. Pivac S. (2010): „Statističke metode“, e-nastavni materijali, Ekonomski fakultet Split, Split.
17. Pong, C. M., Whittington, G. (1994): ‘The determinants of audit fees: Some empirical models’, *Journal of Business Finance & Accounting*, 21(8), str. 1071-1095.
18. Popović Ž., Vitezić N. (2009): „Revizija i analiza – instrumenti uspješnog donošenja poslovnih odluka“, Udžbenici Sveučilišta u Rijeci.
19. Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja (2009), Narodne novine d.d. Zagreb, broj 12.
20. Rozga A., Grčić B. (2009): „Poslovna statistika“, Ekonomski fakultet Split, Split.
21. Sever Mališ, S., Tušek, B., Žager, L. (2012): *Revizija – načela, standardi, postupci*, HZRFD, Zagreb.
22. Simunic, D. A. (1980): The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence, *Journal of Accounting Research*, str. 161-190.
23. Soltani, B. (2009): *Revizija, Međunarodni pristup*, MATE d.o.o. Zagreb.
24. Šošić I., Serdar V. (1997): „Uvod u statistiku“, Školska knjiga, Zagreb.
25. TEB poslovno savjetovanje (2015): *Obveznici revizije po novom zakonu o računovodstvu*, [Internet],raspoloživo na:
<http://www.poslovni-info.eu/sadrzaj/financije/obveznici-revizije-po-novom-zakonu-o-racunovodstvu/>, [13.05.2016.].
26. Thinggaard, F., Kiertzner, L. (2008):, Determinants of Audit Fees: Evidence from a Small Capital Market with a Joint Audit Requirement, *International Journal of Auditing*, 12(2), str. 141–158.
27. Uredba (EU) br. 537/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o posebnim zahtjevima s obzirom na zakonske revizije subjekata od javnog interesa (L 158/77, 27.5.2014.).
28. Verčić Tkalc, A., Sinčić Ćorić, D., Pološki Vokić, N. (2011): „Priručnik za metodologiju istraživačkog rada u društvenim istraživanjima“, M.E.P. d.o.o., Zagreb.

29. Zenzerović, R. (2012): Je li nam potrebna tarifa revizijskih usluga-osvrst na postojeće stanje i perspektive u budućnosti. Ekonomski pregled, 62(12), str. 709-728.

WEB IZVORI:

- ❖ <http://zse.hr/>
- ❖ <http://www.poslovni.hr/>
- ❖ <http://www.zakon.hr/z/417/Zakon-o-reviziji>
- ❖ <http://www.zakon.hr/z/118/Zakon-o-ra%C4%8Dunovodstvu>
- ❖ <http://lider.media/>
- ❖ <http://www.revizorska-komora.hr/>
- ❖ <http://www.mfin.hr/>
- ❖ <https://www.specijalist.hr/>
- ❖ <http://www.javni-nadzor-revizije.hr/>
- ❖ <http://www.revizija.hr/>